Bot. Közlem. 98(1–2): 129–168, 2011.

A HORTOBÁGYI PÁSZTOROK NÖVÉNYZETISMERETE

MOLNÁR ZSOLT

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete, 2163 Vácrátót, Alkotmány u. 2–4.
molnar@botanika.hu

Elfogadva: 2011. szeptember 10.

Kulcsszavak: bíbicbaszta főd, lapos, marikkal rakott főd, szíkespuszta, szíkfok, termőhely, vakszík, zsombikos

Összefoglalás: Bár a növényfajok (különösen a gyógynövények) népi ismeretével hazánkban sokan foglalkoztak, a növényzethez, élőhelyekhez kapcsolodó hagyományos ökológiai tudást csak kevesen és keveset kutatták. Kutatásaink során a következő kérdésekre kerestünk választ: milyen vegetáció- és élőhelytípusokat ismernek a hortobágyi pásztorok, hogyan „osztják részekre" a puszta vegetációmozaikját, hogyan nevezik meg az egyes „egységeket"?

2008–2011-ben 78 pásztortól gyűjtöttük az adatokat terepbejárások és félig-struktúrált interjúk során, de színes fényképfelvételeket is használva (az adatok kiértékelését segítendő 29 Hortobágy-járó diplomással is készítettünk interjút). Minden hortobágyi népi élőhelynevet igyekeztünk összegyűjteni, ezenkívül az egyes élőhelyek tulajdonságaira, meghatározására kérdeztünk rá (1543 adat), valamint adatokat gyűjtöttünk az egyes vadon termő növényfajok termőhelyi igényeiről (1432 adat). Az adatokat a következő struktúrában adjuk közre: az élőhely népi nevei, tudományos értelmezése, ismertsége, rokonértelmű kifejezések, a pásztorok általi jellemzései, az élőhelyhez kapcsolt fajok, valamint a „diplomás Hortobágy-járók" vonatkozó ismeretei.

A hortobágyi pásztorok a táj minden egyes részéhez tudnak élőhelyi kifejezést kapcsolni. Általában igaz, hogy egy-egy élőhelyre többféle (olykor sokféle) nevet használnak, akár egy ember is többféle nevet tud ugyanarra a foltra mondani. Az élőhelyek beazonosítása – az átmenetek sokasága és a „típusos" változat megítélésének nehézsége miatt – nehezebb, mint a fajoké, ezért sokkal több az olyan név, amely többféle élőhelyre is vonatkozhat. Vannak nagyon speciális élőhelynevek, amelyek egyértelműen alföldi, sőt szíkestáji eredetűek (pl. *marikkal rakott főd*, *bíbicbaszta főd*, *vakszík*, *szíkfok*, *szíkpadka*), és vannak olyanok, amelyek az alföldi táj általános elemei (pl. *lapos, hajlat*, *partos*, *telek*, *mocsár*, *ér*).

A pásztoroknak sajátos élőhely-osztályozási rendszere van. A veresnadrág csenkeszes gyepek és az ennél magasabb térszínek neve a *part*(*os rész*), a nem szíkes talajúaké a *telek* (megjegyezzük, hogy a botanikusok számára kiemelt jelentőségű löszsztyeppréteknek nincs speciális népi neve: *egy kis telek*, *vegyes rész*, *fekete porong*, *fekete szurkos főd*). A jobb minőségű csenkeszesektől lejjebb fekvő (és nem réti-mocsári jellegű) részek összefoglaló neve a *szíkes főd*, *bíbicbaszta főd*. A vizes élőhelyek általános neve a *lapos* és a *zsombikos*, ezen belül megkülönböztetnek mélyebb és sekélyebb vizűeket.

Láthatóan eltérő térléptékre vonatkoznak az egyes népi élőhelynevek. Többé-kevésbé a botanikai növénytársulás léptékéhez tartozik a *tippanos*, *ürmös*, *nádas*; már inkább vegetációmozaikra vonatkozik a *lapos*, a *szíkfok* és a *ligetes*, míg a puszta jelentős részét átfogja a *szíkes főd*, *bíbicbaszta főd*, a *puszta* és a *legelő* kifejezés. Az előbbiekkel összevetve mikroélőhelynek tekinthető pl. a *zsombik tetején*, *trágyakazal tövibe*, *nádon* és a *fa tövibe* kifejezés.

Míg a botanikusok leginkább fajösszetételük alapján határozzák meg az egyes vegetációtípusokat, a pásztorok számára az élőhely szíkessége (pl. *szíkfok*, *vakszík*), vizessége (pl. *locsogós*, *vizenyős*), a puszta átlagához viszonyított magassága (pl. *partos*, *aljas*), a felszín morfológiája (pl. *padkás*, *zsombikos*), a tájhasználat (pl. *legelő*), a gyep záródottsága (pl. *kopár*, *szíkfok*), az átjárhatóság (pl. *bozót*, *töviskes*) vagy ezek kombinációja a fontos, bár növényfajokat is rendszeresen említenek. Uralkodó növényükről kapták nevüket az alábbi élőhelyek: *nádas*, *gyíkínyes*, *kákás*, *komócsinos*, *csattogós*, *sásos*, *fenyeres*, *perjés*, *pipaszúrkálós*, *csetkákás*, *ürmös*, *tippanos*. Egészen meglepő volt, hogy a botanikusok számára oly fontos és egyedi vakszík, szíkfok és szíkér élőhelyek fajai a pásztorok által alig ismertek, élőhelyjellemzéskor is ritkán kerülnek elő. Ugyanakkor kimondható, hogy a pásztorok legtöbbször részletesen és jól ismerik az egyes vadon termő növényfajok termőhelyi igényeit.

A legfontosabb szíkes élőhelyekre, jellegzetességekre a tudomány népi vagy népi eredetű kifejezést használ. Ezt tudva meglepő, hogy a mai pusztajáró diplomások csak részben ismerik a tudomány által nem használt, többi népi kifejezést. Ez akadályozhatja a pásztorok és a botanikusok, illetve természetvédők közti – a természetvédelmi kezelések kapcsán oly fontos – párbeszédet.

Bevezetés

A hagyományos ökológiai tudás fontos szelete a növény- és növényzetismeret. Bár a növényfajok (különösen a gyógynövények) népi ismeretével hazánkban sokan foglalkoztak (pl. Szabó és Péntek 1976, Gub 1996, Rab 2001, Vörös 2008, Molnár és Babai 2009, Rácz 2010), a növényzethez, élőhelyekhez kapcsolodó hagyományos ökológiai tudást csak kevesen és keveset kutatták. A nemzetközi irodalomban is elsősorban az utóbbi években jelentek meg azok a tanulmányok, amelyek kimondottan népi vegetációs ismereteket elemeztek (pl. Blackstock és McAllister 2004, Casagrande 2004, Halme és Bodmer 2007, Hernandez-Stefanoni et al. 2006, Shepard et al. 2001, Torre-Cuadros és Ross 2003, Verlinden és Dayot 2005, valamint Johnson és Hunn 2010 kiváló könyve). Hazánkban eddig részben csak szórványos gyűjtések folytak (elsősorban néprajzosok munkái pl. Herman 1914, Györffy 1922, Andrásfalvy 1973, 2007, Paládi-Kovács 1979), illetve olyan kutatások történtek, ahol egy adott táj földrajzi neveit teljességre törekvően összegyűjtve, majd botanikailag és nyelvészetileg elemezve vizsgálták az adott tájban élők növényzeti ismereteit és világképét (Péntek és Szabó 1985, Rab 2001). Ezek a kutatások azonban nem vizsgálták részleteiben a tájban ma élő emberek növényzeti ismereteit. Jelen tudásunk szerint Európában eddig csak két esetben dokumentálták részleteiben a növényzettel kapcsolatos hagyományos ökológiai tudást (a francia Alpokban: Meilleur 1986 és Gyimesben: Babai és Molnár 2009). Ezen ökológiai antropológiai módszertanú gyűjtések a korábbiaknál sokkal alaposabbak és részletesebbek, és a terepi azonosítás lehetősége miatt az egyes népi kifejezések jelentése is sokkal részletesebben és biztosabban ismert.

A Hortobágyon 2008-ban kezdtük meg kutatásainkat. E tájra két ok miatt esett a választásunk: (1) a szíkeseket már 25 éve kutatjuk, így a népi ismeretek megértéséhez és elemzéséhez kellő táj- és növényzetismereti háttérrel rendelkezünk (pl. Molnár 2003); (2) vélelmeztük, hogy e táj – közel 300 pásztora révén – hagyományőrzőbb a többi, felszántottabb tiszántúli tájnál, ezért talán gazdagabb ismeretanyagot gyűjthetünk (hangsúlyozzuk, hogy ezen állításunk igazát – a talált hatalmas hagyományos ökológiai tudás ellenére – még nem tudjuk, szükséges lenne más tájakban is hasonló gyűjtést folytatni). A népi tudás összegyűjtése céljából összesen 78 pásztorral készítettünk mélyinterjút és kérdőívezést, valamint terepi adatgyűjtést.

Kutatásaink során a következő kérdésekre kerestünk választ:

(1) milyen vegetáció- és élőhelytípusokat ismernek a pásztorok, hogyan „osztják részekre" a puszta sokszor átmenetekkel teli vegetációmozaikját, hogyan nevezik meg az egyes „egységeket";

(2) mit tudnak az egyes típusok növényzetéről, talajáról, éven belüli, illetve több éves-évtizedes dinamikájáról, hasznosítási lehetőségeiről?

A pásztorok hagyományos ökológiai tudását egyrészt érdemes önmagában vizsgálni, másrészt érdemes összevetni más ismeretszerzési módokkal gyűjtött tudással. Ezért olyan botanikusokkal, természetvédőkkel, madarászokkal, gyepgazdálkodókkal és talajtanosokkal is készítettünk interjút, akik már részben elszakadtak a pusztai hagyományos életformától vagy – városiak révén – nem is voltak soha részesei. Őket a „diplomás Hortobágy-járók" névvel foglaltuk össze. Vizsgáltuk egyrészt, hogy ők tanulmányaik és személyes tapasztalataik alapján hogyan jellemzik a hortobágyi puszta növényzetét, másrészt hogy mennyire ismerik a népi növényzeti alapfogalmakat. Ezenkívül 84 tudományos tanulmányt dolgoztunk fel (elsősorban botanikait és talajtanit az 1839 és 2011

közötti időszakból), vizsgálva a szíkes növényzet típusaival kapcsolatos szakterminológiát és annak kialakulását, változását (lásd részletesen Molnár 2011).

A Hortobágyról már több olyan átfogó munka született, melyekben olykor külön fejezetet alkotnak a népi élőhely- és tájnevekkel kapcsolatos adatok (Zoltai 1911, Ecsedi 1914, Papp 2008, és különösen Tikos 1950, 1951), de sajnos e munkák csak a legelterjedtebb kifejezéseket, illetve néhány különleges hortobágyi fogalmat tárgyalnak. A nevek részletes feldolgozása még nem történt meg. További szórványadatokat lehet találni botanikai és talajtani munkákban, hiszen a tudományos nevezéktan számos kifejezést a népnyelvből kölcsönzött (pl. vakszík, szíkfok, marokkal rakott szík). Ki kell emelnünk Vinczeffy Imre munkásságát, aki a pásztorok tudását hosszú időn keresztül tanulmányozta (pl. Vinczeffy 2001).

Nemzetközi tapasztalatok alapján a hagyományos ökológiai tudás fontos kiegészítője lehet a tudományos botanikai tudásnak, valamint segítheti a természetvédelmi kezelések tervezését (Huntingdon 2000, MunkhDalai et al. 2007, Molnár et al. 2009). Ezenkívül a helyi környezeti nevelési programokban is kiemelt szerepet kaphat (Molnár 2010). Reméljük azonban, hogy eredményeink nemcsak e területeken lesznek hasznosíthatóak. Úgy érezzük, hogy a Karácsony Sándor (1939) által vázolt „magyar észjárás" növényzeti oldalához is adalékokkal szolgálunk, hiszen a magyar népi gondolkodás ilyen jellegű vizsgálata még csak szórványosan történt meg [pl. a Sárközben Andrásfalvy (1973, 2007) és Kalotaszegen Péntek és Szabó T. (1985)].

Anyag és módszer

Kutatásainkat 2008–2011-ben végeztük, összesen 76 terepnap során. Minden hortobágyi élőhelynevet igyekeztünk összegyűjteni (lásd 1. táblázat), ezenkívül az egyes élőhelyek tulajdonságaira, meghatározására kérdeztünk rá (1543 adat), valamint adatokat gyűjtöttünk az egyes vadon termő növényfajok termőhelyi igényeiről (1432 adat). A Hortobágyot közvetlenül övező településeket jártuk be (Nádudvar, Balmazújváros, Tiszacsege, Nagyiván, Kunmadaras, Karcag, Püspökladány, valamint Hortobágy falu). Kócsújfaluban, Ohaton és Egyeken sajnos nem találtunk jó adatközlőt.

Az adatközlők (tanítómesterek) keresése az ún. hólabda módszerrel történt lehetőleg a település legelismertebb pásztorától kiindulva. Összesen 156 pásztort kerestünk fel, közülük 92-től gyűjtöttünk adatokat, 78-cal legalább 1,5 órányi interjút készítettünk, és 20–30 pásztorral 4-5-ször is készítettünk interjút. A pásztorok kora 32 és 86 év közötti, általában 55–75 év. Legtöbbjük azon a településen született, ahol azóta is pásztorkodik (kivéve a Hortobágy faluban élőket): Árvai Sándor (Lénárddaróc), Bajnok Imre és felesége Matild (Nagyiván), Balogh Béla és felesége Jolán (Nagyiván), Barta Sándor, édesanyja Mária és fia Sándor (Kunmadaras), Bartók József (Újszentmargita), Berczi Imre és fia Imre (Kunmadaras), Bérczi József (Karcag), Béres Márton (Püspökladány), Béresné Márki Piroska (Karcag), Botos Imre (Tiszacsege), Buglyó János (Balmazújváros), Cigla József (Hortobágy-Szásztelek), Czinege Rudolf (Nagyiván), Czinege József (Nagyiván), Csontos György (Nádudvar), Csontos György (Karcag), Danka Ferenc (Nádudvar), Erdei Zoltán (Kaba), Farkas Antal és felesége Erzsébet (Tiszacsege), Farkas Ferenc, felesége Mária és fia Mihály (Karcag), Garai János (Hortobágy-Máta), Garai Lajos (Hortobágy), Hegedűs István (Püspökladány), Jakab László (Tiszacsege), Kádár Ferenc (Körösladány), Kalmár Sándor és felesége Eszter (Nádudvar), Kapusi Gábor (Balmazújváros), Kiss Ferenc (Nádudvar), Kovács Antal és felesége Magdolna (Nádudvar), Kovács Lajos (Nádudvar), Kordás János (Balmazújváros), Kordás József (Balmazújváros), K. Tóth József (Kunmadaras), Lajtos István és felesége Julianna (Nádudvar), Ludman László (Nádudvar), Lőrinczi József, felesége Piroska és fia István (Nagyiván), Magyar Mihály (Püspökladány), Máró Gábor (Hajdúnánás), Molnár Imre és felesége Ágnes (Nádudvar), Molnár Imre (Hortobágy), Molnár János és felesége Margit (Nádudvar), Molnár József (Nádudvar), Molnár Sándor (Nádudvar), Molnár Sándor (Balmazújváros), Nagy Dániel (Nagyiván), Nagy Ferenc (Nádudvar), Nagy Gábor (Püspökladány), Nagy Imre (Hortobágy-Máta), Nagy István (Püspökladány), Nagy János és felesége Piroska (Nádudvar), Nánási Lajos és felesége Róza (Tiszacsege), Németi János (Balmazújváros), Németi Mihály (Balmazújváros), Oláh István (Hajdúböszörmény), Pásztor

Ferenc (Kunmadaras), Pósalaki László (Nádudvar), Sáfián László (Hajdúsámson), Sári Máté (Karcag), Sárközi Lajos és felesége Terézia (Nádudvar), Szabó Gábor (Hortobágy), Szalai Imre és felesége Erzsébet (Kunmadaras), Szalmási Sándor (Kunmadaras), Szarvas Ferenc (Balmazújváros), Székely János és felesége Piroska (Tiszacsege), Szilvási János (Balmazújváros), Szopkóné Márki Mária (Karcag), Szőnyi Imre (Nádudvar), Tasi Gábor (Nádudvar), Tokaji Kiss József és unokája Kis József (Balmazújváros), Tornyai Ferenc és felesége Mária (Balmazújváros), Tóth Gyula és felesége Mária (Hajdúszoboszló), Tóth József (Hortobágy-Máta), Varga Sándor és neje Ilona (Nádudvar).

Félig-struktúrált interjúkat készítettünk. Először szabad listázás módszerével (free listing), majd utána kérdőív alapján kérdeztük az egyes élőhelyek nevét, tulajdonságait, hasznosítási lehetőségeit (a beszélgetések általában 1,5–2,5 óráig tartottak). Az élőhelyek pontosabb azonosítása terepi bejárások során történt. Később színes fényképekről is kérdeztük az élőhelyeket, és megkértük őket, hogy a képeket saját szempontjaik alapján csoportosítsák (pile sorting). Minél több vadon termő növényfaj esetében igyekeztünk adatot gyűjteni jellemző termőhelyeiről („*milyen helyeken szeret nőni az x faj?*"). Bár a szobai gyűjtésnek hátránya a kevésbé megbízható azonosítás, előnye viszont, hogy több élőhelynév kerül elő, de ennél is fontosabb, hogy megismerhetők a tudás absztraháltabb szintjei is, illetve olyan emberekkel is beszélhetünk, akikkel terepre már nem lehet kimenni. A szobai gyűjtések során egyben kiválasztottuk azon pásztorokat, akikkel a legjobb lenne terepi adatgyűjtést is folytatni. Terepre egyszerre lehetőleg egy emberrel mentünk (bár a 2–5 fős terepezésnek is vannak előnyei, hiszen érdekes viták alakulhatnak ki). A tájat járva az elénk kerülő élőhelytípusokra kérdeztünk rá, egy-egy élőhelyre egy terepi bejárás során is lehetőleg többször. Az ismételt rákérdezésekkel igyekeztünk minél pontosabban megállapítani, hogy az adott élőhelyet milyen mértékben és milyen szempontok alapján különíti el más élőhelyektől az illető (e módszer egyben a tévesztések kiszűrésére is lehetőséget adott). A szobai interjúkat diktafonnal rögzítettük (kb. 120 óra). Sajnos a teljes anyag legépelésére egyelőre nem volt módunk, ezért az interjúzás során készített rövid, de pontosságra törekvő lejegyzéseinket használtuk (a tájnyelvet csak a legfeltűnőbb esetekben dokumentáltuk, ez sajnos nem lehetett a célunk). A lejegyzett adatokat táblázatban rendszereztük. Később az adatokat élőhelyenként összegeztük.

Cikkünkben az élőhelyeket termőhelyeik szerinti csoportosításban mutatjuk be (vizes, szíkes, partos és agrárélőhelyek, valamint az általános fogalmak). Egy adott élőhely kapcsán a következőkre térünk ki: népi nevei, tudományos értelmezése, ismertsége, rokonértelmű kifejezések, a pásztorok általi jellemzése, az élőhelyhez kapcsolt fajok, valamint a „diplomás Hortobágy-járók" vonatkozó ismeretei.

A szövegben dőlt betű jelzi az idézeteket (kivéve az egyszerű népinév-felsorolásokat), az egyes emberek gondolatait ferde vonással (/), egy ember elkülönülő gondolatait pontosvesszővel választottuk el. Az értelmezést segítő szavakat értelemszerűen nem dőlten szedtük, és zárójelbe tettük. A népi növénynevek első előfordulásakor megadtuk a megfelelő latin nevet (amennyiben a magyar tudományos név a népitől lényegesen eltérő, további adatokat lásd Molnár és Hoffmann 2011a,b). A beszélgetések során lejegyzett sok-sok idézet hű közreadása nem öncélú (az összes élőhelyes idézetet lásd Molnár és Hoffmann 2011c): (1) egyrészt ezáltal archiválásra kerülnek olyan gondolatok, amelyek fokozatos kihalása, fakulása elkerülhetetlen; (2) a sok idézet segíti a gyűjtött anyag továbbértelmezését, másirányú felhasználását, az esetleges hibás értelmezések kiszűrését; (3) végül úgy érezzük, hogy ha a pásztorok gondolatait egyféle szintetizálás után saját szavainkra fogalmaztuk volna át, a gondolatok egy része egyszerűen „meghalt" volna, elvesztette volna jellegét, „ízét".

A tudományos szakterminológia megismerése céljából 84 db, 1839 és 2011 között publikált (kis részben kéziratban maradt) tanulmányt dolgoztunk fel. Minden tanulmányból kigyűjtöttük az összes olyan kifejezést, szakszót, ami a szíkes pusztára vonatkozik, vagy pedig annak növényzeti és talajtípusait, felszínmorfológiai jellegzetességeit (pl. padka, szíkfok) nevezi meg, jellemzi. Néhány hosszabb tanulmány, illetve könyv esetében mintavételt végeztünk. A talajokkal kapcsolatos fogalmak közül csak azokat vettük figyelembe, amelyek a növényzet jellemzéséhez szorosabban kapcsolódnak (főbb talajtípusok nevei, jellegzetes szíkes talajtulajdonságok, pl. szikesség, sóvirágzás, kilúgzódás). A löszgyepekkel és a másodlagos növényzetű helyekkel (pl. csatornák, rizsföldek, gyomnövényzet) kapcsolatos neveket szintén nem értékeltük. Összesen 4897 kifejezést dolgoztunk fel (2294 rekord).

Az írásos szövegek elemzését kiegészítettük szóbeli interjúkkal kb. egy órás struktúrált beszélgetést folytatva a következő – a Hortobágyon vagy más tiszántúli szíkespusztai tájban dolgozó – botanikus, természetvédő, madarász és agrárszakemberekkel: Aradi Csaba, Biró Marianna, Bodnár Dániel, Bodnár Gabriella, Csathó András István, Csirmaz Imre, Csizi István, Deák Balázs, Deák József Áron, Dunka Béla, Ecsedi Zoltán, Gencsi Zoltán, Gőri Szilvia, Götz Csaba, Kapocsi István, Kocsis Attila, Kósa Géza, Kovács Gábor, Margóczi Katalin, Molnár Attila, Papp Mária, Szabó István, Szabó Sándor, Szilágyi Attila, Tar János, Tóth Albert, Tóth Tibor, Varga Zoltán és Végvári Zsolt. Az egyes emberek által használt kifejezéseket szintén dőlt betűs idézetekként adjuk közre. Speciálisabb esetekben a illetőt idézzük is, az általánosabb, gyakoribb, köznyelvibb változatok esetében ettől eltekintettünk.

A síket következetesen hosszú í-vel írjuk. Ennek fő oka, hogy a Tiszántúlon továbbra is így ejtik (a helyi születésű diplomások közül is többen), ezért a talajtanosok által kezdett szaknyelvi megrövidülését a népi tudás figyelembevételének hiányából vezetjük le, s így helytelennek tartjuk (részletesebb kifejtését és a folyamat elemzését lásd Molnár 2011).

Eredmények

Az év nagyobb részében vízzel borított élőhelyek: mocsarak, laposak, fertők, nádasok

A szíkespuszták mélyedéseiben sokféle vizes élőhelyet különítenek el a pásztorok (1–2. ábra). A pusztai mocsarak és rétek legáltalánosabb és összefoglaló értelmű neve a **lapos**.

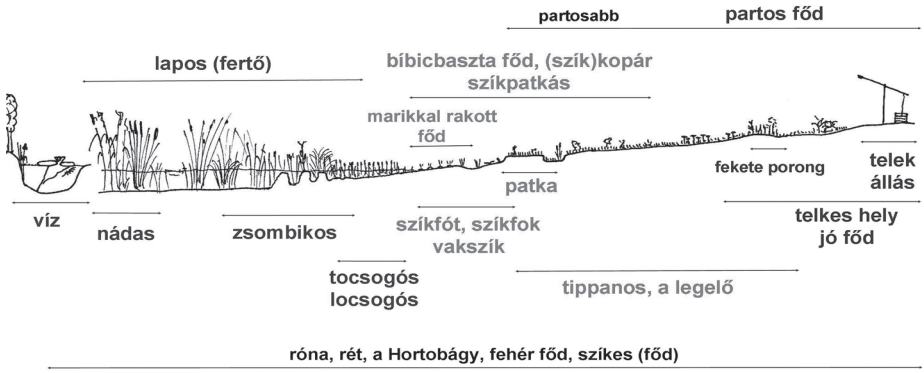

1. ábra A Hortobágy fő élőhelyei a pásztorok nyelvén
Figure 1. Local names of the main natural habitats of the Hortobágy salt steppe.

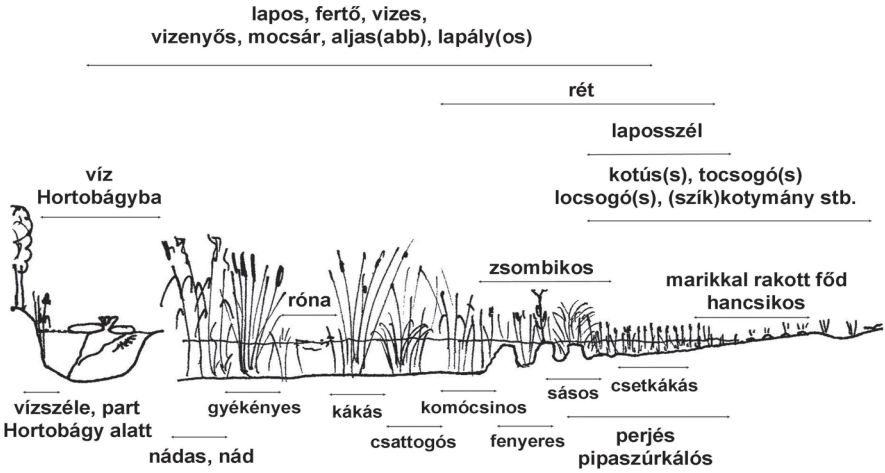

2. ábra A vizes élőhelyek a pásztorok nyelvén
Figure 2. Local names of wet habitats of the Hortobágy salt steppe.

Ahol egész nyáron / sokáig áll a víz, nem lehet vagy nem érdemes kaszálni, legelőnek is zömmel csak aszályos időkszakban használják. Részben szinonímjai a következők: aljas(abb) fődd, gyakran laposas/lapossas, lapályos hely, vizenyős hely, vizes terület, lápos (terület). Többes számban gyakran laposak (és nem laposok). Jelentésben nagy mértékben átfed az alábbiakkal: mocsár, fertő, zsombikos, fenék és ér. Általánosabb megközelítésben a száraz réti jellegű laposszél is beletartozik a laposba. A laposak kapcsán az alábbi fajokat említették meg: *sás, gyíkíny, nád, perje* és *pipaszúrkáló* (Alopecurus pratensis)*, csetkáka, sárkelet, csattogó* és *háromélű sás* (Bolboschoenus)*, káka, komócsin* (Phalaris)*, bodorka* (egyéves Trifolium-ok), *csengővirág* (Ranunculus pedatus)*, kutyaherélő sás* (magassások). Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek ebbe a csoportba: *Typha latifolia*, *Bolboschoenus maritimus*, *Schoenoplectus lacustris*, *Carex* spp. (magassások), *Glyceria maxima*, *Phalaris arundinacea*, *Iris pseudacorus*, *Phragmites australis*, *Butomus umbellatus*, *Eleocharis palustris*, *Salix fragilis*, *Lythrum virgatum*. A laposakat a pásztorok a következőképpen jellemzik: *ritkán szárad ki, egész őszig nem szárad ki / amibűl sose kopik ki a víz / ami nem járható, lápos, sásos, mocsaras / feneketlen kotú, csak giz-gaz, jószág nem nagyon megy bele / amikor elkezdődik a zsombik / tápértékben lent áll / sások, káka hazája / felszedi körbe a vizet / mocsár és locsogó együtt*. A diplomás Hortobágy-járók majdnem mind ismerik a lapos kifejezést, mélyedést, vizes területet értenek alatta, de ki mélyebbet, stabilabb vizűt, mocsarasat, ki inkább sekélyebbet, hamarabb kiszáradót, rétiesebbet, ki kisebbet, ki inkább nagyobbat. A pásztorokhoz hasonlóan van olyan, aki mindkét zónára érti egyben (*a lapos a szikfoktól kezdve minden lehet, időszakos* – Ecsedi Zoltán), és olykor előkerül az ér fogalma is. Két esetben a szíkfok is lapos (*a nedves szikfok a szikes laposban* – Aradi Csaba). A *szikes lapos* a tudományos publikációkban valóban két élőhelyre vonatkozik (ritkán mindenféle szíkespusztai laposra és kicsit gyakrabban, de nem általánosan a padkaközök szíkfokjellegű laposaira, Molnár 2011).

A vizes élőhelyek másik általános hortobágyi neve a **zsombikos**. Olyan vizes területekre értik, amelyekben a víz hosszan megáll, és a felszín egyenetlen, zsombékos, növényzete az egész évben vizes mocsár és a kiszáradó rét közötti átmenet (pl. vizes *Agrostio-Alopecuretum*, *Agrostio-Beckmannietum* és egyes, ennél vizesebb, zsombékos szerkezetű mocsári élőhelyek, pl. *Bolboschoenetum*). Neve leggyakrabban zsombikos, nem ritkán zsombékos, ritkán zsombíkos, zsombokos (van, aki kettőt vagy akár mindhármat használja). Valószínűleg mindenki ismeri és használja is a szót. A lapos és zsombikos szavakat gyakran együtt használják (*zsombikos lapos*). Ritkán egyszerűen zsombék. Ritkán a zsombékkal azonos értelemben használják a hancsik szót [*hancsik* (van) *a laposban is*]. Az élőhelynév kapcsán az alábbi fajokat említették meg: *csetkáka* (részben a Schoenoplectus)*, gyíkíny, nád, háromélű sás, káka, vízimuhar* (Glyceria maxima?)*, sás, perje, törpe csetkáka, sárkelepvirág, ecetpázisfű, fenyer* (Agrostis)*, komócsin, pipaszúrkáló, sóslórium* (Rumex spp.). Termőhely-meghatározáskor a következő fajoknál adták meg a zsombékost: *fenyer* (Agrostis), *káka, csetkáka, pipaszúrkáló, sóslórium, pitypalatyvirág* (Taraxacum). Pásztorok általi jellemzése: *egy részét kaszálták, torsra vágták, elment a víz, akkor dézsmálták* (osztották) */ jószág taposta fel / giliszták, hangyák alakítsák, fent szarja ki, marha közé lép… / a zsombikos lapos mindig tele vót vízzel, a madarak abbúl éltek, meg a bogarak… / annak mondják ősi nyelven, zsimbek-zsombikos /* (akkor legelte) *ha rá vót szorulva, jobban a marha, ló járt benne / giliszta feldúrja, rárakódik, bukdácsoltunk*. Egyesek szerint jelentésben egyezik a marikkal rakott fődd el, mások sze-

rint pedig a marikkal rakott jelentése: *zsombikos lapos* (hogy ez újabbkori névtévesztés-e, nem tudjuk). A zsombékos kifejezést minden diplomás Hortobágy-járó ismeri, erre az élőhelyre és gyakran használja írásban és szóban is. Megemlítik, hogy vannak más zsombékoló egyszikűek is (pl. a tájban a *Festuca pseudovina* – pl. a marokkal rakott síken vagy a *Puccinellia limosa*), de ezekre ezt a kifejezést mégsem használják, illetve, hogy az „igazi" zsombékos a lápi, tőzeges zsombékos, nem az itt tárgyalt hortobágyi. Egy helyi születésű diplomás zsombíkosnak ejtette. Egyesek hangsúlyozzák, hogy tkp. ez a mocsárrét (a mocsárnál szárazabb, de az ecsetpázsitos sziki réteknél nedvesebb) (*a tarackos tippanos rét és a zsombékos ugyanazon élőhely két változata, szemben a tarackbúzás szárazabb típusokkal, rétekkel* – Molnár Attila / *időszakos mocsárrét-zsombikos* – Kovács Gábor, *a mocsárrét: zsióka, harmatkása, Beckmannia stb"*. – Gőri Szilvia) Említett növényei a *Beckmannia*, *Alopecurus pratensis*, *Bolboschoenus*, *Cirsium brachycephalum*, de általában kevés növényt mondtak a zsombékos kapcsán. Megemlítették, hogy *van olyan lapos, hogy nem alakul ki zsombékosodás* (Bodnár Dániel).

A laposakhoz kapcsolódik a **mocsár,** de ez a szó a fentieknél lényegesen ritkábban kerül elő, viszont a **mocsaras, lápos** gyakori jelzője a vizes élőhelyeknek. Majdnem minden pásztor ismeri a mocsár szót, de legalább érti ezt a nevet, és mindenki mocsaras mélyedést ért alatta (*mély fekvésű, sásos, soká ment ki a víz / mély, szinte járhatatlan / mocsaras, ingoványos*). Olykor a laposszélt, locsogóst is beleértik (*mocsár és locsogó együtt*). Egyesek csak messzebb ismernek mocsarat (*itt közelben nem tudok / a ladányi sárréti mocsár, kerül itt is egy kis mocsaras rész a legelőkön, én is olvastam, bele lehetett veszni / Csécs-mocsár, Kócsfalunál azokat hítták mocsárnak, lápos*). Van, aki csak mocsarasként használja, és van olyan is, aki nem ismeri a mocsár szót. Jelentős részben átfed az alábbi élőhelyekkel: zsombikos, lapos, laposas rész, tocsogós, fertő. A diplomás Hortobágy-járók a pásztoroknál sokkal gyakrabban használják a mocsár szót, ez a leggyakoribb kifejezés a rétnél vizesebb növényzet kapcsán. A *Phragmites*, *Schoenoplectus*, *Typha* spp., *Carex* spp., *Bolboschoenus*, *Glyceria maxima* uralta helyeket nevezik mocsárnak, de olykor a rétiesebb részeket, illetve a nyílt vizeket is beleértik. Fontos a mély, hosszan kitartó víz. Hangsúlyozzák, hogy az utóbbi évtizedekben erősen nádasoknak (*túlnádasottak* – Csirmaz Imre). Gyakran szikes mocsárnak mondják és írják, a pusztán lévő, de nem szíkes vizűeket is (az igazán szíkes neve: *szíkmocsár* – Tóth Albert). Egyesek szerint a *nád és gyékény nélküli mocsár, az a mocsárrét* (Ecsedi Zoltán). A mocsár fontos változata a *legelőtó* (*pl. a Kincses-lapos, ahogy húzódik a víz, húzódnak az állatok, kilegelik* – Szilágyi Attila).

Ritkán a mocsárhoz hasonló jelentéssel használják a pásztorok a **rét/rít** (rétes rész) kifejezést is (*nagy, kerek, mélyebb, mint a lapos*), erről és a szó korábbi jelentéséről a diplomások is tudnak (*a mocsarak nevében is benne van a rét, pl. Fekete-rét*). Egykori mocsarakra utal a rét szó Balmazújvároson, hiszen a várostól északra fekvő, a Tisza által táplált Veresnádból a lecsapolások után kialakított szántókra vonatkozik.

A lapost nevezik **hajlatos**nak is, máskor **aljas(abb)** résznek (utóbbit sokszor szántóra értik). A pásztorok az alábbi fajokat említették aljasabb helyen növőnek: *fenyer, háromélű sás, tarack, csattogó, libatippan* (Poa bulbosa)*, pipaszúrkáló, csetkáka, sárkelet, komócsin, csengővirág, bodorka*. Az aljas fődet kifejezést a diplomások fele nem ismeri, legtöbben csak szántóra vonatkoztatják, írásban nem használják.

A laposakat, mocsarakat a pásztorok olykor uralkodó fajukkal nevezik meg: a leggyakoribb a **nádas** vagy **nád**, ritkább a **csattogós** (a pásztorok talán fele nem is ismeri, mások

csak földrajzi névként tudnak róla, *Csattag-mocsár; Csattogó-lapos*, a diplomások közül csak Kovács Gábor ismerte), **gyíkínyes/gyékényes** (ritkán említik, de a faj kapcsán rendszeresen előjön), **kákás** (mint a gyékényesnél); a **csetkákás** (nem sokan ismerik, tavi kákást vagy *Eleocharis*-állományt vagy sást jelenthet laposban vagy laposszélben); **komócsin(os) (**majdnem mindenki által ismert faj, de élőhelynévként ritka, ugyanakkor földrajzi névként is él), **sásos**, sásas (sic), sásba (nem gyakori). A mocsaras élőhelyek esetében **mikroélőhelyek** is előkerültek az egyes fajok termőhelyjellemzésekor: *mocsár tetejin / zsombik tetején / nádon / felmegy a nádra*. A mocsarakban, laposakban termő növényzet összefoglaló neve a **csáté(s)**, de sokan nem ismerik e szót **(***nem való semmire, káka, háromélű sás, harmattartó / mindenféle gaz;* a laposban *csak olyan csáté van! / ringy-rongy fű, hasznavehetetlen*). A sáté szó talán egyáltalán nem ismert a Hortobágyon (a komócsinos, csátés és sátés kifejezést diplomásoktól nem kérdeztük).

A **fertő** (fertős) szintén a lapos egyik szinonímja. Rokon szavak: mocsár, fenék, lapos. A pásztorok fele nem ismeri (főleg az észak-hortobágyiak nem), egyesek inkább csak érzik a jelentését, ugyanakkor Kunmadarason a laposak mindenki által használt általános neve a fertő. Többen csak a dunántúli Fertő tóra gondolnak, mások szerint Nádudvarnál van egy fertő. Pásztorok általi jellemzése: *süppedékes, mocsáros valami / fenék / olyan vizes, lehet kaszálni, nem kotús, lapos vízállás*. Kunmadarason és Karcagon a belvizes szántókra is használják. A diplomások közül csak néhányan ismerik hortobágyi jelentését (*gyeppel benőtt mélyedés, körbeszántják, hogy ne terjedjen* – Csizi István), egyharmaduk szerint a Hortobágyon ezt a szót nem használják (és csupán Kovács Gábor figyelt fel arra, hogy csak a Hortobágy egyes részein használják). Többen csak az általános értelmét tudják (a vizes élőhelyek egyik típusa).

A **fenék** szintén a lapos egyik szinonímja. Talán inkább mocsarasabb, mint rétiesebb határozott mélyedés a pusztán. Pásztorok általi jellemzése: *nagy lapos, mély részen van lenn / mindig víz áll benne / ott is egy nagy fenék, zsombikos! / a fertőt becézgessük* (ennek). Egyesek szerint csak földrajzi név. A diplomások is elsősorban földrajzi nevekből ismerik. A **derék** pontos jelentését nem tudtuk meg (Kovács Gábor szerint talán *több fenék közti összekötő* szakasz). Egyszer került elő a **kadarcs** (*kadarcsok vótak, nagyobb erek partján galléros főd*). A **pocsolya** kifejezés is ritkán kerül elő (*a pocsolya, posványos, mint a fertő!*). A nagyobb, időszakos vízfolyás, hosszanti állóvíz neve **ér**, de használják a kifejezést a kisebb szíkerekre is (lásd ott). Pásztorok általi jellemzése: *esik az eső, érben folyik, laposokba megyen lefele / amiben a víz folyik, kicsi és nagy is*. A diplomások szintén gyakran használják az ér kifejezést nagyobb időszakos vízfolyásos völgyületekre is.

A **róna** egyik régi, ma már alig használt jelentése a nádtalan mocsár, áthajtásra alkalmas mocsaras szakasz. Kevesen ismerik: (van egy) *nagy nádas, azt hítták rónának, ami tiszta vót, nem vót semmi, télen befagyott, át tudtak menni / Kösiben, ahol nem terem nád, ott jártak át, megyek a rónán*. A rónára utalnak az alábbi földrajzi nevek is (*Róna-gát, Róna-kút*). A diplomások közül néhányan tudnak erről a jelentésről (pl. *ha rendszeresen áthajtják a marhát, kivakul a növényzet, rónásodik* – Kovács Gábor), Csirmaz Imre gyerekkorából is emlékszik rá (*mentek a Német-szigeti rónára vadászni; nyílt vízzel rendelkező mocsárszem*). Egy régi jelentés felelevenítésével legelőtó értelemben is használják (Ecsedi Zoltán).

A mocsaras helyek nyílt vizű részein élő fajok esetében a pásztorok az alábbi termőhelyjellemzéseket használták: ***vízbe / vízen / víz tetején***. Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek ebbe a csoportba: *Ceratophyllum* spp. / *Myriophyl-*

lum spp., *Nymphaea alba*, *Trapa natans*, *Lemna* spp., *Nuphar lutea*, *Sparganium erectum* és *Typha angustifolia*. Jelzős szerkezet lehet a bíkalencsés rész, hínáros rész kifejezés.

Időszakosan vizes, rét jellegű növényzeti típusok

Ezek az üde-vizes, de rendszeresen kiszáradó rétek (zömmel *Agrostio-Alopecuretum*-ok) általában a laposak mélyedéseinek parti zónájában alakulnak ki, gyakran nevezik ezért ezt a helyet **laposszél**nek (*laposszíl / kezdődik a magas fű / rítszíl*). Ritkán mondják **hajlat(os)**nak is (*ahol a víz megáll / kicsi, sekély*). Olykor az **aljas rész** is erre az átmenetre vonatkozik (*gyep, ahol tovább ződ a mező / belvizes*). Nem ritka a a **lapály(os) rész**, illetve a **lapossas** név sem. A **lapos** olykor jelenthet ilyen rétet is (*kiszárad egy hét alatt*). A **rét** szót kevesen ugyan, de használják erre az élőhelyre. Az ilyen laposszélek se nem vizenyősek, se nem szárazak (*nem úgy állandóan áll a víz, hanem olyan lapályos / aljasabb, de nem vízállások / állandóan nedves főd*). A diplomások ezekre a társulásokra a *rét, sziki rét*, *száraz sziki rét* kifejezést használják leggyakrabban, vagy megadják az uralkodó fű nevét is, pl. *ecsetpázsitos (sziki) rét*. A rét általában nedves, időszakos vizű, kaszálható, füvek (pl. *Alopecurus*, *Beckmannia*, *Agrostis*) uralta magasabbfüvű gyepet jelent, ami zsombékolhat, de többeknek egyértelműen szárazabb a (zsombékos) mocsárrétnél. A rét kifejezést többen nem használják a Hortobágy kapcsán (*a rét nem szikes*), mások a szárazabb vagy éppen nedvesebb növényzetre is értik.

A laposszélek pásztorok adta leggyakoribb neve a **tocsogó(s)** vagy **locsogó(s)**. Egyéb szinonímok: tacsakos, tottyogós, locsogó-tocsogó, totyogó-lotyogó, csocsogós, tócsogás (sic), tócsogó. Legtöbbször ecsetpázsitos gyepet vagy valami hasonlót jelent, de értik marikkal rakott fődre, sőt szíkpadkásra is (*szíkes-tocsogós*). A pásztorok által megemlített fajok: *komócsin, apró sások, fű, káka, sás, pipaszúrkáló, csattogó, perje, bodorka, porcsin* (Polygonum aviculare). Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek ebbe a csoportba: *Alopecurus geniculatus*, *Alopecurus pratensis*, *Mentha* spp., *Trifolium* spp., *Agrostis stolonifera*, *Lotus* spp. Ritkán mélyebb laposra is értik. Fontos jellemzője, hogy fű van benne, de közte ki-kilátszik a nem mély víz is. Néhány pásztor nem ismeri ezt a kifejezést. A lovak különösen szeretnek ezeken a helyeken legelni. Fontos legelő a nyári esők, záporok után. Pásztorok általi jellemzése: *vóna itt locsogó, ha eső lenne / hogy ellocsogóznának itt a lovak! /* (ha) *kiszárad, még jön ki belőle valami / lapos széle, zsombékok között / eső után apró sások jönnek kifele, lusta ember szereti, egész napra elcsapta a lovat, ídes az a mező / a madarak ebben locsogtak, vót benne fű, alig látszik a víz / totyogós, pocsogós helyre menjél!* A locsogós, tocsogós kifejezést a diplomások több, mint fele élőhelyi jelentésben nem ismeri, gyakrabban csak a madarászok használják. A pásztorokhoz hasonlóan egyszerre ritkás/rövid füves és sekély vizes (*csicsogós*), mocsárszéli helyet értenek alatta, ami fontos madárélőhely (*megyünk tocsogósra vadászni* – Bodnár Dániel).

A laposszélek állományalkotó növénye az ecsetpázsit, állománya a **perjés**, ritkán a **pipaszúrkálós** (a *perjés a locsogós / siskás rész*). A Hortobágy faluban lakók egy része a perjés szót vetett fűre (valószínű *Poa pratensis*) vagy telkes részre érti, mások bizonytalanok. Sokan ismerik, egyesek nem használják, csak tudják, értik. Gyakran a laposszél és a locsogó/tocsogó nevet haszálják erre az élőhelyre. Földrajzi név Nádudvaron és Kisújszálláson (Perjés, Peres). A diplomások a perjés kifejezést hortobágyi vonatkozásban zömmel nem ismerik, vagy *Poa*-állományt értenek alatta. Bár a gazdák és a természet-

védők közti konfliktusok egyik fő oka az ecsetpázsitos rétek kaszálásának időzítése, a perjés szónak a jelentését a diplomások alig negyede ismeri (és van, aki ismeri ugyan, de *Agrostis*-osra érti, *tippan zsombékos*). Az *Alopecurus pratensis pipaszúrkáló* nevét már többen ismerik.

A laposszél egyik jellegzetessége, hogy nagy melegben, megtaposás után sáros, büdös, algás. Ezt gyakran **kotú**nak nevezik [*laposas helyen tiszta kotús! / kotús főd, elsüllyed a jószág / le van kotúsodva a fű, büdös vót, nem szerették / kotús főd, elsüllyed a jószág, bíkanyálas: megződül a víz / lencsésedik* (Lemna), *ződ, mohásos!, mint a vata*(sic) */ megáll a víz éveken keresztül, elvadult alatta a talaj / felkotúsodik, felrottyan a víz a laposban / kotúságnak marad*]. Megjegyezzük, hogy a kotú kifejezést más olyan esetekre is használják, ahol az állag sem nem folyékony, sem nem szilárd (pl. *itatóvályú be van kotúsodva! / bor alja kotús*). A kotú hortobágyi jelentését a diplomások több, mint harmada ismeri (pl. a hortobágyi mocsarak avas, rothadó nádjára, gyékényére értik), a többiek csak a bomló lápi tőzeg jelentést említették.

A **csatak** szintén a kotús helyekre vonatkozik (*nedves, lucskos, sár / tiszta csatkos az ember hajnalban*) (lásd még a szíkkotymányt). A **pocsmány**, **posvány** is a kotúhoz hasonló jelentésű. A laposszélek esetében is előfordul, hogy az uralkodó faj nevéből képzik az élőhelynevet: ilyen a **csetkákás** (többen nem ismerik, másoknak a tavi kákásokat jelöli), illetve csak más tájakból ismerik. A **fenyeres** kifejezést (*Agrostis*-os rét) kevés pásztor használja, inkább a szénájára értik (a diplomások közül is csak két ember ismerte hortobágyi jelentését, de bizonytalanul).

Az őszirózsás-kocsordos magaskórós rétsztyeppeket (*Peucedano-Asteretum punctati*) a pásztorok jelentős része nem ismeri, hiszen igen ritka a Hortobágyon. Az *Aster punctatus*-t ismerik, nevet azonban ritkán kap (*mezei őszirózsa*). Tikos (1950, 1951) Ohat környékén gyűjtötte a **kapros** nevet, amit ott a *Peucedanum officinale*-s rétekre használtak.

A legszíkesebb részek: bíbicbaszta főd, marikkal rakott főd, vakszík, szíkfok és szíkkótyvány

A pásztorok a szíkes területeket gyenge legelőnek tartják, több típusukat különítik el (3. ábra). A **szíkes, szíkes főd** kifejezést általános értelemben használják, sokféle szíkes élőhelyet érthetnek alatta (*nagyon szíkes, szíksó is feljön, ilyen szállingósan van fű / a szíkest nyalták a lovak, a szíkes port / a szíkes főd olyan tippanos mesterség / halálos szíkes fődön vagyunk, itt ennyi termett!* / cickórós-ecsetpázsitos mozaikra: *szíkes hely, de nem eredeti szíkes / a szíkes rész az sós, mind ez a logika, össze-vissza…* / vakszíkfoltos ürmöspusztára: *ez az igazi szíkes!* / ürmöspuszta-cickórós mozaikjára: *szíkes-tippanos gyepnek mondanánk!*(sic) */ az az igazi szík, csak egy fehér, vad főd*(!), *el van vadulva*). Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek a vakszíkek, szíkfokok csoportjába: *Puccinellia limosa*, *Camphorosma annua*, *Matricaria recutita*, *Gypsophila muralis*. Mint látható, a hortobágyi pásztorok száján még él a szík főnévi alakja, ami a tudományos nyelvben a 19. században még általános volt, azóta használata megritkult (Molnár 2011). A **szék** szó a diplomások esetében kizárólag fajnévben került elő, de a pásztorok is ritkán használják (lásd lentebb). A **szíkespuszta** kifejezést a pásztorok nem (vagy talán csak ritkán) használják (*ez az igazi szíkes puszta! - szíkfokok, szíkpatkák…*), a diplomások ezzel szemben gyakran, és vagy az egész pusztára vagy leszűkítve a csenkeszes gyepekre értik (Molnár 2011).

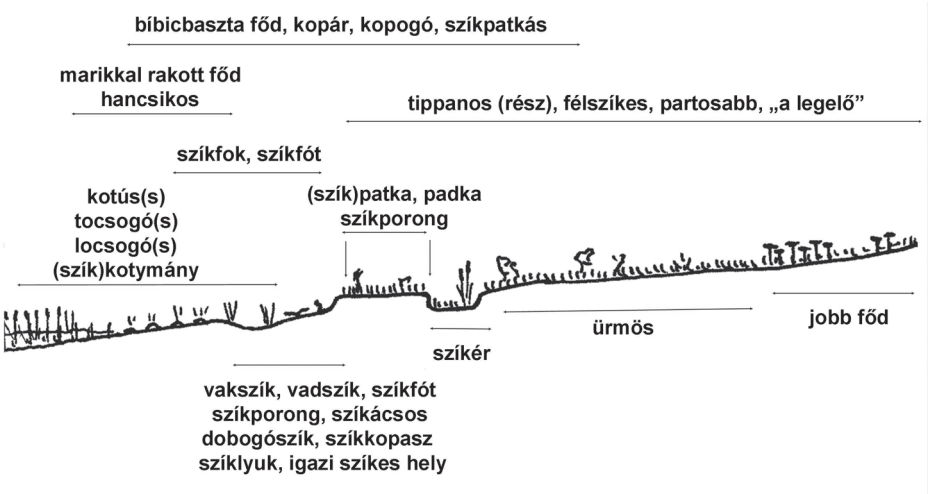

3. ábra A szíkesebb élőhelyek a pásztorok nyelvén
Figure 3. Local names of the most salty habitats of the Hortobágy salt steppe.

A **kopár** szóval a pásztorok szintén többféle szíkes helyet jelölhetnek. A vakszíkes, szíkfokos helyek mellett (lásd ott), a lesült, kopárra rágott csenkeszes legelőt is (*ahol a jószág lerágta / tikkadt szöcskenyájak… / elkopott a legelő*). Hívják az ilyen kopár helyet **kopogó(s)**nak is (mohás, erősen szíkes ürmöspusztára: *ez kopogó lesz nyáron, ezen sose kaszáltak! ez nem nő meg, ilyen kopár lesz, azért van itt, hogy lyukas ne legyen, azér teremtődött! itt nem nő ki a tövisk, míg a világ világ! / az mán elég kopogós! / füstöl*). Olykor nem dönthető el, hogy egy kisebb kopár szíkfoltról vagy egy nagyobb kopár legelőről van-e szó (*nincs semmi a létett világon, fehér fűd*). A kabócás, bagócás (melyeknek kopár jelentése is lehet) valószínűleg nem élőhelynév, hanem olyan helyre utalhat, ahol sok a sáska nevű rovar. A diplomás Hortobágy-járók a kopár szót jól ismerik, a kopogóst csak kevesen (*a Kunságban sívó szikes, nyáron megrepedezik, vakszikes* – Szilágyi Attila; *a vakszik kopogós, vastagon sziksós* – Kósa Géza). A (szik)kopár jelentése a diplomásoknál is hol egy nagyobb sivár, túllegeltetett gyepterület, hol csupán egy kicsi vakszikes, növényzetmentes folt (*szikkopár: olyan mértékben kiszáradt, a legjellemzőbb sziki növények is hiányzanak, vakítóan fehér, növényzetmentes* – Tóth Albert). Kovács Gábor hallotta a *szikkopogós* kifejezést is.

A vakszíkek, szíkfokok, szíkerek és részben a szíkesebb ürmöspuszták (azaz a legszíkesebb területek) összefoglaló neve a Hortobágyon a **bíbicbaszta fűd**. Ritkán a száraz ecsetpázsitosok és a veresnadrág csenkeszes gyepek is beletartoznak, máskor akár a marikkal rakott fűdre is leszűkül a jelentése. Jellemzője a kis biomassza, a tavaszi időlegesfoltos vízborítás és a nyári lesülés. Sohasem kaszálható, legelőnek is gyenge. Szinoním nevek: bíbicbóbás, bíbicbókás fűd, bíbicrakta fűd, bíbickopogó, bíbickocogó, bíbickocogtató, bíbicfészkes rész, bíbiclegelő, bíbickotyogó, bíbiczsombikos, bíbicfészek, bíbicfészkes rész, bíbicfutó terület, bíbiccsalta fűd, valamint a szöcskeugrató (Kovács Gábor még gyűjtötte a *bíbickergető* nevet). Jelentésben szorosan kapcsolódik a kopogóhoz, szíkkopárhoz és a marokkal rakott fűdhöz, ritkán a laposakhoz, tocsogóhoz. Néhányan nem ismerik, többen nem használják, de hallották és értik. A Karcag környéki javított

műgyepeken/parlagokon legeltetők tudják, hogy ott nincs, csak a Hortobágyon (*ezek a bíbicesek nincsenek nálunk*). Más madárfaj nem szerepel névadóként a hortobágyi élőhelyek esetében (a pacsirta jöhetne szóba, de nem hallottunk vele kapcsolatos élőhelynevet). A bíbicbaszta fődd el kapcsolatban nagyon ritkán említenek növényfajokat: a *tippan* néhány említése mellett egyszer került elő a *korpavirág* és a *bárányüröm*. Pásztorok általi jellemzései: *annyira rongy főd / a bíbic abba kőtött, én az öreg Czinegétől hallottam / nincs semmi mező, semmi gaz, de szereti a vizet is / padkás, olyan tiszta szíkfokos / de lyukas nem vót! / marikkal rakott fődek, ezt a nevet adták neki! / szíkes főd, jajjgatott a bíbic / elég rossz kutya főd, hépe-hupás, bíbic rakott magának egy porongot / olyan rongy főd, mindig víz szokott állni, aztán mire elmegy, nem marad semmi / igazi szíkes, legelő alig van, kis szíkpadkák, vakszík, nincs takarmány / valami fűféle nő rajta, minden bóbán nő fű, nincs is közte fű / bíbiccsalta főd, idomtalan szigetek / ideiglenes vízállás, nyáron kopár, szíkes kopár, szíkes kopogós rész*. Egyszer egy ilyen szíkes területre a **szettyényes** kifejezést használták, de a szó eredetét, értelmét nem tudta az illető (*öreg pásztorok mondták erre a területre*); a Hortobágy falutól keletre fekvő Szettyényes véleményünk szerint az *Euphorbia* [szettyin(kóró), szattyin(kóró), Molnár és B. Papp 2010] után kaphatta a nevét, bár ezt a népi növénynevet a Hortobágyon már nem találtuk meg; talán partosabb, löszgyepesebb részt – tehát nem bíbicbaszta fődet – jelenthet). A diplomások kétharmada nem ismeri a bíbicbaszta főd kifejezést(!), vagy csupán „ismerősen hangzik" számára a név, de többen részletesen jellemzik hortobágyi jelentését (sivár, kopár, kopogós, gyér növényzetű, kis vízborítású, erodált, rövidfüvű szíkes gyepek, vakszíkek, szíkfokok, ürmöspuszták, de a csenkeszes gyepet egyesek már nem értik bele; *még a bíbic is sarkon fordul* – Szilágyi Attila / *bíbicfészeknek való* – Tar János). Jellemző fajai az *Artemisia santonicum*, *Camphorosma*, *Puccinellia* és a marokkal rakott szik *Festuca pseudoviná*-ja. Ketten tévesztik (*az egész Hortobágy / réti zsombékos*). Többen – talán a bíbic fészkelőhelyét ismerve – ráéreznek a jelentésére (*termékelten? / kis vízborítás, erodálódott?*). A hortobágyi születésű diplomások között is van, aki nem ismeri, mások tévesztik. A tudományban a bíbicbaszta főd jellemző mozaikjának összefoglaló neve nincs, de a pusztát járó, kutató szakemberek igényt éreztek arra, hogy mégis „néven nevezzék" e mozaikot (*kikopaszodott szíkes / lekoptatott padkás birkalegelő / terület szakgatott, alacsony padkákkal / kopáros*). Különösen a madarászok tartották fontosnak e területek jellemzését, pl. Kovács (1988) szerint a *száraz szik; száraz szikes puszta/gyep* minden olyan területet magába foglal, amely a cickafarkos gyepeknél mélyebben és a száraz ecsetpázsitos sziki réteknél magasabban van (azaz a vakszíket, szíkfokot is beleértve – ephemer vízállásaikkal együtt). Mások is használják ebben az értelemben. Írásban a bíbicbaszta főd finomabb szóváltozatait sem használják.

A **marikkal rakott főd** a bíbicbaszta főd egy részének önálló neve. Enyhe eróziós lejtőn a veresnadrág csenkesz csomói közül erodálódik a legfelső talajfelszín, így egy miniatűr „zsombékos" képződik apró „tanúhegyekkel". Olykor zsombékosodott ürmöspusztára is mondják. Leggyakrabban marikkal rakott főd, olykor marokkal/marékkal rakott főd, igen ritkán marikkal rakott szík/zsombík, marékkal ültetett. Kovács Gábor a *höpörcsikes* nevet is gyűjtötte (*kétmarékkal rakott*). A pásztorok kb. egynegyede nem ismeri a marikkal rakott fődet, néhányan hallották a nevet, mások ismerik a típust, de nem tudják a nevét. A marikkal rakott ritkán jelentheti a szíkporongost is, padkás jelentéssel, míg a marikkal rakottat nevezhetik tocsogósnak is. Pásztorok általi jellemzései: *mint a zsombékos, mint egy marék valami, szíken van, tetejin kinőve egy tippan tő / bokros fű,*

szík, bokor fű, megint…, híjjasok, nem összefüggő / sílány mező van rajta / közte szíkfót és hancsik tippannal / bibircsókos, birka körüllegelte / itt-ott van egy tippantű / mint pogácsák a tepsiben / marikkal rakott(sic)*, nem ért rá az Isten elboronálni, mikor teremtette a fődet*. A marikkal rakott főd olykor megidézi a réti növényzetű zsombékost, de vélhetően ezek tévesztések. Máskor a zsombékos szóra jön elő a bíbicbaszta vagy a marikkal rakott főd kifejezés. Ritkán nevezik **hancsik(os)**nak is. A pusztajáró diplomások fele ismeri a marokkal rakott szík kifejezést (*miniatűr zsombékok kikopott talajon* – Szilágyi Attila, *még nem padkásodik, már nem záródik a gyep* – Varga Zoltán, ő tudományos publikációban is használta e kifejezést – pl. Varga-Sipos, Varga 1993; *a szíkmikroformák közül a legkisebb, tenyérnyi szikkopár választja el őket* – Tóth Albert). Néhányan tévesztik (*réti zsombékos / marhataposás / szikpadka-szigetek*), harmada még nem hallotta. Aki először hallja, az is hamar megjegyzi, hiszen valóban nagyon találó kifejezés. A hancsik *talán feltéphető kicsi zsombék* (Kovács Gábor), Aradi Csaba szerint *szárazon maradt zsombékok*, Tóth Albert szerint *a marokkal rakottnál ritkább és magasabb szikkiemelkedések*. A diplomások fele nem ismeri a hancsik szót, egyesek viszont más hortobágyi jelentéseit is tudják [*annak vége, annak hancsik!* – Bodnár Dániel, illetve szántás hantja (*hant csík* – Kósa Géza), állat túrása]. Van, aki szerint csak az egyik jelentés jó, pl. a szántóra nem mondhatjuk. Írásban nem használják.

A fehér, növényzetben szegény foltok legáltalánosabb neve a **szíkfót** tkp. szíkfok, vakszík jelentésben: *ez itt merevül szíkfótos, sós vadszík / birka a szíkfótra rátalált, ette! valóságos sós vót! jóformán nagyon ritka, ami ott megterem / jószág nyalja, rágja / el van vadulva / pocsék valamik azok, kacskaringós*. Főleg gyepen említik, olykor szántón is. A diplomások is gyakran használják a folt szót a vakszíkek, szíkfokok, szíkkotymány kapcsán, de élőhelynévben náluk nem szerepel.

A vakszíkes, szíkfokos, szíkeres részek másik gyakori összefoglaló jellegű neve a **szíkfok**. Általános jelentése egyféle gyephiány (fok, vö. tű és balta foka, ártéri fok, mint lyuk), egy kisebb kopár folt gyepen. Lehet típusos vakszík, mézpázsitos szíkfok, ritkás növényzetű szíkér, de ürmöspuszta felritkuló növényzetű, helyenként vízzel borított foltja, olykor ecsetpázsitos szíkér is. Gyakran kapcsolódik padkásokhoz. A vakszíkhez képest jellemzésében gyakrabban kerül elő a megálló esővíz (sőt többször említik, hogy a víz folyik is), és ritkábban a kopárság, porosság (de nagy az átfedés). Két esetben nagyobb területre (pl. fél hektár) értették. Olykor egyezőnek tartják a következőkkel: szíkporong, vakszík, szíkfót, nem ritkán a szíkérrel. Olykor szinonímja a kopogós főd. Meglepő módon a pásztorok kb. negyede nem ismeri a szíkfok szót(!), mások maguktól nem mondják, de meghallva teljesen értik, magyarázzák. Pásztorok általi jellemzése: *a kis fokok a pusztában, nem nagy terjedésben, hanem csak ilyen fokokban / megszűnt a mező / sós víz kiöl magából mindent / szíkes talaj, nem nő semmi / nagy eső, megtelik vízzel, nap rásüt, felforrik,* (a birka) *sokat iszik, elfossa magát, amikor elsüti a nap a vizet, apró kis porcsinok nőnek ki, jó legelő, sokáig tart / ahul folydogál / érszerű, nem mély, nincs tippan,* (van) *szíki fű* (kamilla)*, korpafű, ősszel porcsin / szíkfok, összeszalad benne a víz, ebbe folyik le / szíkfokos, mindenfele tekereg, kiveri a szíksó / eridj arra a szíkfok fele; jó eső, nem veszi be a vizet, üdők után víz folyót vér*(sic)*, le kell folyni, szíkfok teli van vízzel*. A Hortobágy-járó diplomások gyakran használják a szíkfok kifejezést, bár néhányan (mind agrárosok) nem ismerik ezt a kifejezést. A pásztorokhoz hasonlóan többen általános kifejezésként használják, többször említik, hogy a szíkfok része a vakszík (száraz) és a szíkér (hosszú és folyik) is (*a lapos fenekek kiszáradva megmaradnak szikfoknak* – Aradi

Csaba; *tágabb, mint a vakszík, növényzettel borított része is van* – Kapocsi István). Az emberek fele említi, hogy vizes, szintén fele, hogy jellemzője a *Puccinellia*, és csak néhányan, hogy gyér növényzetű (vö. a vakszíknél írottakkal). További említett növényfajok: *Pholiurus*, *Plantago tenuiflora*, *Camphorosma*, *Eleocharis*, *Myosurus*. Jellemzéseik szerint a szíkfok a vakszíknél mélyebb, kevésbé kopár, vizesebb, később kiszáradó (és akár többször víz alá kerülő), de hasonlóan foltos mintázatú, fajszegény, leggyakrabban mézpázsit uralta élőhely, a szárazabb szíkes legmélyebb változata, padkás szíkeseken, lapos fenekekben különösen jellemző, gyakran érrendszert alkot. Meglepő módon egyszer padkaoldalra értették, és ezt vallotta Strömpl (1926) is. Olykor szinoním a kotymánnal (*egy jobb talajú hely után belelépek a … szikfokba!* – Götz Csaba), egyszer a marokkal rakott szíkkel. Néhányan növényfajaival definiálják [*mézpázsit és csetkáka, Pholiurus kötelező, de főleg a mézpázsit;* (a vakszík esetében) *kevésbé társulásalapú vagyok, a szíkfoknál igen!* – Molnár Attila / (a szíkfokot a) *Puccinellietum, a növénytársulás definiálja* – Végvári Zsolt].

A száraz fehér szíkes foltokat a pásztorok leginkább **vakszík**nek nevezik. A vakszík szíkes, gyorsan kiszáradó felszín, növény alig van rajta, a jószág sokat marta, nyalta. Néhányan beleértik a többi ritkás szíkes növényzetet is, tkp. a bíbicbaszta fődet teljesen. A pásztorok kb. negyede nem ismeri a vakszík kifejezést(!), de ekkor is gyakran meg tudja magyarázni, illetve van saját szava ezekre a területekre. A vakszík hasonló a szíkfokhoz (*ahol kezdődik a szíkfok, olyan száraz, nem nő semmi sem*), és részben egyezik a következőkkel: szíkporong, szíkfót, kopárszík, fehér főd, fehér szík, vadszík, dobogó szík, síklyuk, szíkkopasz rész, székes, székfót, szikes, kopár, kopogó. Nem ritkán szántón lévő szíkes foltra (is) mondják. Kevés növényt említenek ezen élőhely kapcsán: *korpafű, kevés fű, ez a pici paré* (Camphorosma) *bárányüröm, kamilla,* olykor területjellemzésként: *szíkfüves (rész), kamillás*. A vakszík pásztorok általi jellemzései: *ahun soha sem terem / marha nyalja a fődet a síksóért / hasonló a szíkfokhoz / azért van itt, hogy lyuk ne legyen / ha esőt kapott, összealuszik, felszántva nem terem semmit / annyira síksavas, inkább kiöli* (a növényt) */ szíkes savas terület / igazi szíkes talaj, jelentéktelen növény nő rajta, kevés fű, szíkpor felszárad / a birka marta, mint a…, mindig locsogó van, ha eső van, csúszós, mászós talaj, ott* (nő) *ez a pici paré* (a Camphorosma) */ tiszta vakszík, ahol semmi sincs a síken, kopárszík / síksavas szűz főd, pár szál kamilla / úgy szereti a birka, csak úgy nyalja*. A **szíkporong** fő jelentése szintén a vakszík (*porzik, fehér főd, esős időben áll a víz / poros, fehér a padka alatt / mit akarsz szíkporongos fődd el? / porond, a fehérszík / porongyikás, mint a marikkal rakott*, de elég sokan nem ismerik a szíkporong kifejezést. Egyszer porondnak ejtették. Néhányan ismerik a szintén hasonló jelentésű **vadszík**et (*abba a világon semmi nem terem, kiélte magát a vízben, semmi tápanyag nem maradt, a humuszrésze elpusztult, megfulladt*). További nevek: **fehér főd**, **fehér szík.** A **dobogószík** is vakszík [*vastag bőre van* (amikor megszárad), *dobogószík cserepje* (Nostoc)*, tályog megöli ezt a rohadt kankós fődet!*]. Hasonló a **síklyuk** is, mások ezt nem ismerik. A **szíkácsos** is ritkán került elő, szinte senki sem ismeri (*ez megint tájszólás!*). A **szíkkopasz** rész is vakszík, ugyanígy a **szíkkopolya**. Egyszer-kétszer hallani más hangalakokat is: **székes**, **székfót**, **szikes** (azaz é, illetve rövid i betűvel). A vakszík kapcsán került elő többször a **kopár** és a **kopogó** kifejezés is (*szík sarja, még a nótában is benne van*). A **szíkteknő** egyszer került elő kis vakszíkes mélyedés kapcsán. A pusztajáró diplomások mind ismerik a vakszík szót, és magát az élőhelyet is (kopár, ritkás, fajszegény növényzetű vagy növényzetmentes fehéres foltok, a tavaszi vízborítás után

kivirágozhat a só vagy jellemző a kovasav). A jellemzések kétharmadában említésre kerül a gyér növényzet, harmadában a bárányparéj és csak negyedében a vízborítás (vö. a szíkfokkal). A foltos megjelenés is fontos. A *Camphorosma*-n kívül a következő fajokat említik meg: *Matricaria recutita*, *Artemisia santonicum*, *Aster tripolium*, *Salicornia*, *Suaeda*, *Limonium*. Olykor megemlítik a sóvirágzást (*bárányparéjos területek, fújja a síksót, kivirágzott, sziksós fehér terület* – Dunka Béla). A hortobágyi születésű nem botanikusok között még él az eredeti népi jelentés is (*a vakszík időben vált a szíkfokkal* – Bodnár Dániel). Néhány ember szerint a *kopár*, *kopárszík* a vakszík neve (*amit mi kopárnak nevezünk* – Ecsedi Zoltán / *kopáros szík* – Kocsis Attila, *kopárszík* – Aradi Csaba, de így használta már Treitz is, idézi Strömpl 1926), de mondják *száraz szíkfok*-nak (Aradi Csaba) és *fosószík*-nek is (*fosószík, fehér, semmi nem nő, padka alja, sivatag* – Csizi István). A porong szó vakszík jelentését is ismerik ketten (*pásztoroktól hallottam, a széki lile „az mindig a porong közepén lakik”* – Aradi Csaba / *kis kiterjedésű vakszik* – Dunka Béla). A *kopogó(s)* két embernek a vakszíket idézi meg. A többi népi kifejezést nem kérdeztük a diplomásoktól (pl. *dobogószík, síklyuk, szíkácsos*).

A hosszanti szíkfokok kapcsán került elő a **szíkér (**vízér, vízmosásos, szíkér, szíkerek, szíkes erek). Kevesen használják e szót, inkább megértik. Többen nem ismerik, illetve csak a nagyobb, mocsaras ereket nevezik meg az ér szóval. Többször egyezik a szíkfokkal. E helyek pásztorok általi jellemzései (zömmel terepi adatok): *ilyen erek, birka nagyon szeret inni belőle, biztos kiold valami anyagot az eső / zápor mossa ki / hosszúkás, folydogálós erek, azon se nem nagyon jön* (növény)*, ilyen szállingó valami, semmi se / tetején úszik a szíkpor*. A szíkér szót a pusztajáró diplomások mind ismerik, legtöbben használják is. Kicsi (1 méteres) és nagyobb (akár 1 km-es) erekre egyaránt használják, bár a szíkér szót elsősorban a kisebbekre (ezekre pl. az erecske változatot is). A válaszok kétharmadában került elő a víz. A szíkér hosszú, kanyarog, folyik benne a víz, ami eróziót okoz, gyakran elágazó vagy hálózatot alkot a szíkfok és a szíkes rét között (*a vakszikes laposok vize* – Biró Marianna), többen hangsúlyozzák, hogy *többféle növényzet lehet benne, szikérnövényzet, szikes rét vagy akár csetkákás szikes mocsár* (Deák J. Áron); *alacsony fajszám, de sokféle típus* (Deák Balázs), néhányan azonban egyértelműen a szikérnövényzethez kötik (pl. *kígyófarkfüves-vékony útifüves* – Végvári Zsolt; *kígyófark, vékony útifű mélyedésekben* – Csathó András). Máskor a *Pholiuro-Plantaginetum* a szikér mellett a szikfok jellegzetes társulása is (pl. Tóth Tibor). A szíkér kapcsán említett növényfajok: leggyakrabban a *Plantago tenuiflora*, ritkábban a *Pholiurus*, két-háromszor az *Eleocharis*, *Puccinellia*, *Alopecurus pratensis*, *Carex stenophylla* és *Bolboschoenus*, egyszer a *Matricaria*, *Typha laxmannii* és *Phragmites*. Egy embernek a vakszík és a szíkér csak morfológiai különbség. Meglepő módon egy-két olyan ember is hosszú í-vel ejtette a szíkért, aki amúgy a síket rövid i-vel ejti.

A szíkesek jellegzetességei azok a foltok, ahol a talaj különösen süppedékeny, folyós, könnyen elnyeli az óvatlan embert. Ezeket külön névvel illetik: **szíkkotymány, szíkkótyvány, kotú, kátyú**, kotymány, szíkkotú, szíkkátyú, kátyús (talaj), kotyvány, pocsmány, ördögmocsár, feneketlen, (szík)ingovány, szíkfenék, székfót, szíkkotyma, szíkkotymán, szíkocsmány, szíkkotvány, szíkkátyás, szíkfok, szíkkotyó. Általában utakon van, de benn a legelőn és laposszélben és szíkfokon, olykor szántón is előfordul. Egy értelmezés: *tájszólások ezek, de egy az értelme: szíkfok*. Erre mondják azt is: *fokos út* (értsd: gödrös). A kotymány pásztorok általi jellemzései: *elsüllyed benne, kotyogós / szíkfok, nincs feneke / feneketlen, hiába viszik oda a fődet, megeszi / máshol porzik, ott még vizes, nincs neki*

feneke / feneketlen kotymány, kotú, szíkfokra rament / megvicceli az embert. A **kátyú** olykor szinoním, máskor úton lévő gödör jelentésű. Egyszer a **szíkfenék** is ilyen jelentést kapott (*feneketlen, belesüllyed*). A diplomások kb. kétharmada ismer valamilyen speciális kifejezést a kotymányos helyekre, ötöde ismeri ugyan a helyet, de nem használ rá külön szót, másik ötöde a helyet sem ismeri. Többek szerint ezt vakszíknek, szíkfoknak (is) hívják (pl. *kotványos, belement egy szíkfokba* – Bodnár Dániel). Többen olyan népi nevet tudtak, amit mi nem gyűjtöttünk (*ördögmocsár* – Tar János, Ecsedi Zoltán, *kuburc(os)* – Kovács Gábor, *dágvány* – Kapocsi István, *kottyanó* – Gőri Szilvia, *kocsványos* és *fosószík* – Csizi István, *kotyogó* – Molnár Attila). Ez is arra utal, hogy ezek a kifejezések szabadon „mutálódnak" (lásd a fenti sokféle hasonló nevet). Ezt hangutánzó jellegük talán fel is erősíti (a sárból kihúzott láb, csizma kottyanó, kuttyanó hangja). Tóth Albert a *szíkkopolya* kifejezést használta.

A szíkespuszta geomorfológiai különlegessége: a szíkpadka

Az oszlopos szerkezetű szolonyec talajok speciális eróziós formája a szíkpadka. A padka tetején leggyakrabban ürmöspusztát, alatta pedig vakszíket vagy elürmösödő vakszíket találunk. Népi nevei: a leggyakrabban **patka** (ritkán **padka**) vagy **szíkpatka**, ritkán porong, szíkporong, csak egyszer síktető, szíkpart, szíkhát, szíkpad, hancsik („valami partszerű" jelentésben), juhászpatka, szíkközi föd (a padkák tetejére értve). A patkára az ember leült, ott evett. A patka maga a tereplépcső, de talán gyakrabban a teteje, illetve az egész együtt (*szíkporong - kétoldalt padkája van / idomtalan sziget*). Néhány ember nem ismeri a patka szót! Egy ember az útpatkára érti, nem a szíkesre. A szíkpadka oroszul „bort" (Irina Safronova szóbeli közlése, vö. a magyar part, szíkpart szóval!). A szíkpatka pásztorok általi jellemzései: *leültem a szíkpadkára, s elszívtam egy pipadohányt / tetején terem gyep,* (aztán a) *patka, alul elfolyik / rajta a tippan boldogan él / alsó része a bíbickopogó / a pájinka csak a szíkpatkán esik jól, leültünk / nem srégen megy lefele* (hanem függőlegesen)*, a magasabb rész be van tippanosodva / ide szoktak a pásztorok letanyázni / kétoldalt padkája van, azon tanyázgattunk, kampót azon fényesítettük, tippan, sóslórium* (nála = Limonium), *más nemigen / kicsit magasabb, olyan egy fót a legelőn / nagy átajjában csak ilyen kis székpadkák, juhászpadkák ezek* (utóbbi adat Kovács Gábor gyűjtése).

A padkákkal teleszórt terület neve többször **szíkpatkás**, szíkpatkák, szíkpatkás legelő, patkás szík, szíkfokos (rész), vízmosásos (utalva az ereken, fokokon folyó vízre), ligetes-vízmosásos, szíkfoltos-padkás, szíkfoltos terület, ritkábban kotványos, kotmány, tarka föd, szíkporongos, juhpatkás, juhászpatkás rész, vállas rész, síklaponyag (az egész padkásra értve) (*szíkes föd, dirib-darabba van / a szíkes helyen, nem egybe szíkes föd / a padkás a szíkfót és a porong / itt kezdődik a szík, part van, szíkporongos*). Itt került elő leggyakrabban a ligetes kifejezés: **ligetes** (terület/folt), ligetek, ligetes-vízmosásos. E kifejezést a padkás szíkesek mellett használják még a szíkesen foltokban megjelenő löszgyepekre, valamint mocsárfoltok esetében is. Jelentése mozaikos lehet.

A padkát, padkás szíke(s)t minden Hortobágy-járó diplomás ismeri. A szíkpadka náluk is jelentheti az egész mikroformát (1. *padkatető*, 2. *padkaperem, padkaoldal, padkalejtő*, 3. *síklanka, padkaalj, padkafenék*), vagy csak magára a *tereplépcsőre* vonatkozik (négy embernek a padka a szíkforma teteje, hatnak csak a pereme, oldala, hétnek az egész egyben). A padkalejtő kétértelmű: jelentheti a padka oldalát, másoknak az alatta elterülő vakszíkes, enyhén lejtő helyet. Varga Zoltán szerint *sziklanka az is, amikor a zárt Festuca*

pseudovina gyepből folytonos az átmenet a szikfokba, nincs padkaperem (valakinek pedig pont a padkaperem a sziklanka). A hortobágyi születésűek gyakran hosszú í-vel mondják. A népi t-s alak oka, hogy a szóközepi d-t t-nek ejtjük (a Hortobágyon pl. a *labda* kiejtése gyakran *lapta*, a *padlás* pedig *patlás* – Szilágyi Attila). A szíkpadkákkal jellemezhető mozaikos terület a *padkás szik* vagy *padkás szikes* (a szíkpadkást ritkán használják). Egy esetben a padkás szíkes szinonímja a *csúnyafőd* (Csizi István).

Az ürmös- és cickórós szíkes puszta

Az ürmös- és cickórós puszta maga „a legelő", ezért olykor nincs külön neve [*az gyep / a legelő lényegében / a teleken kívül* (van) *a legelő!*]. Ez az a mátrix, amibe (1) a szíkesebb, (2) a magasabb, partosabb, valamint (3) a mélyebb, vizes, lapos részek ágyazódnak. Gyakran a partos(abb) rész kifejezést használják ezekre és a még magasabb területekre. A **tippanos** a veresnadrág csenkesz által uralt területek összefoglaló neve, leggyakrabban ürmös- és cickórós puszta, de értik csenkeszesebb, fajszegényebb löszgyepre is. A pásztoroknak csak kb. háromnegyede használhatja ezt a szót. Egy-két ember nem ismeri, mások értik, de nem használják. A pásztorok általi jellemzései: *a tippanos a partosabb részen / jó tippanos terület / menjünk a tippanoson!* (ürmöspuszta) / a tippan: *csak a hátas fődön terem, - meg a szíkfokos fődön* (ami nem partos) */ ahul más nincs, más idegen mező, olyan sötét kékes, igazi tippanos / a szíkpatka szinte mind tippanos, kicsinek marad* (a fű) */ tippan és bárányüröm / hátmező, bárányüröm, kéktippan, ez vót a fő mező / legjobb mező a Hortobágyon / a gyenge tippanos főd, gyengébb* (mint a partos) / *a tippan a Hortobágy lelke!* Kimondottan cickórós legelőre modták az alábbiakat: *rendes legelő / mezők közepe / hátas rész, telkesebb / vegyes, vegyes tippantöves / jó kis vegyes mező / hátasabb főd / jobbacska szíkes főd / jó kis tippanos főd*. Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek a tippanos csoportjába: *Poa bulbosa*, *Limonium gmelinii*, *Artemisia santonicum*, *Festuca pseudovina*, *Podospermum canum*, *Erophila verna*, *Ranunculus pedatus*, *Achillea* spp.

Az ürmöspuszták külön nevet ritkábban kapnak (**ürmös** rész, ürömös, ürmös mező). A szíkesebb, ritkásabb változatait már tárgyaltuk a szíkesnél, kopárnál, bíbicbaszta és marikkal rakott fődnél, szíkfoknál, itt azokat az idézetek adjuk közre, melyek kimondottan az **ürmös** kapcsán kerültek elő. Sokan nem is ismerik az *ürmös* kifejezést, bár magát a *bárányürmöt* (Artemisia santonicum) ismerik. Pásztorok általi jellemzései: *olyan szíkesebb részek, jó fődön nem nagyon vannak / nagy területeken ez az ürmös mező van / kicsit jobb minőségű* (mint a vakszík) */ kicsit partosabb, nem az igazi szík / tippanos, de ez is rosszabb minőségű főd*. Többször az Ürmös-hát, mint földrajzi név kerül elő, ami viszont egykori, nagy kiterjedésű fekete vagy fehér ürmösökről kaphatta a nevét (vö. Tikos 1950, 1951). Egyszer került elő a síksalátás (*Limonium gmelinii*) név (lehet, hogy csak jelző). A diplomások a tippanos szót majdnem mind ismerik, bár kevesebb, mint felük(!) tudja, hogy ez a Hortobágyon a veresnadrág csenkeszes gyepekre vonatkozik (a többiek az *Agrostis*-ra mondják, hogy tippan vagy tippanos). Többen tévesen gondolják, hogy a pásztorok mit gondolnak tippannak [*tarackos tippanból csinálnak meszelőt / az Agrostis a tippan, tippanmeszelő / tudom, hogy így használják* (mármint az Agrostis-ra a tippant) */ kinti emberektől hallottam* (hogy az Agrostis a tippan) / *használják* (a tippanost), *vízzel borított gyep*]. A diplomások mind elkülönítik a cickafarkos (ritkán cickafarkas) és az ürmös változatot. A szegedi kötődésűek cickórost mondanak a cickafarkos helyett

(lásd még Molnár 2011). Tóth Albert említette, hogy már Györffy így használja: *apró tippan füve*. A gyepgazdálkodásban általában *aprócsenkeszes gyep*-et mondanak (pl. Csizi István, lásd még Molnár Zs. 2011).

Partos részek és löszgyepek

A szíkespuszta legfelsőbb zónáját a pásztorok **partos helynek** (fődnek, résznek) nevezik, hiszen e helyet soha *nem önti el a víz / leszalad róla a víz* (4. ábra). A partos részek degradált vagy fajgazdagabb löszgyepek, illetve jobb termőhelyű cickórós puszták (ritkábban a kevésbé szíkes ürmöspusztákat is beleértik: a szíkpadka teteje is lehet part, bár az inkább partosabb). A partos részek a legfontosabb legelők (az ennél is dúsabb növényzetű telkek általában viszonylag kicsi területűek). Rokonértelmű kifejezések: telkesebb, vegyes rész, ahol jobb a főd, a fentebbi rész, kövérebb talaj, jobb minőségű főd. A partos helyek pásztorok általi jellemzése: *a partos részen jó a mező / hátasabb, sűrűbb a tippan* (mint a tippanosban) */ ahol a hodály* (van)*, mindig van jó legelő, tippanos / partos részen úgy megfeneklett a jószág, a szálkásabb mezőt nem szerette úgy* (az az Alopecurus az aljasabb részeken) */ feketefőd, termőfőd / vegyesebb mező van / lőszhátnak*(sic) *mondják ezek a természetkutatók, ez jó fekete főd*. A **porong** vagy ritkábban **porond** a partosnál talán még magasabban fekvő terület, legtöbb esetben magaslat, hátas(abb), partos(abb), gerinces terület. Többen nem ismerik, illetve nem így hívják. Pásztorok általi jellemzése: *szík között porong, fekete főd / ahova lefekhet a jószág, partos hely / gazos, porhanyós, jobb főd, töviskes, gomba* (néhányan a vakszíket hívják porongnak, lásd ott). A jellegzetes, viszonylag virágdús (pl. macskaherés) löszgyepek már olyan kicsik és ritkák a Hortobágyon, hogy a pásztorok számára, mint élőhely alig jelennek meg. ***Egy kis telek***, mondták egy kisebb fajgazdagabb löszgyepfoltra Darassán, jelezve, hogy jobb, nem szíkes talajú, hiszen a *Rosa canina* és az *Ononis* is megél rajta. Sok löszgyep egyszerűen tippanos vagy telek, hiszen kaszálható minőségű veresnadrág csenkeszes gyep van rajta. A jellemzések azonban arra utalnak, hogy érzékelik a löszgyepek dúsabb és fajgazdagabb (*vegyesebb*) voltát. A szíkesen foltokban lévő löszgyepeket kevesen természetesnek, többen egykori álláshely, trágyalerakás helyének tartják. Pásztorok általi jellemzései: *telkesebb, vegyes rész, ahol jobb a főd / fekete porong / telkesebb hely, mint ahol a tippan / vegyesebb legelő / fekete szurkos főd / a fekete porong, ahol fődi eper van, ott jó a talaj / fekete porong, ebbe megél a gomba is, jobb mező, vegyesebb mező: kutyatej, tályoggyökér, tövisk, ürge, gelicetövisk / a szíkes fődeken vannak ilyen feketefőd-területek* (tkp. löszgyepfoltok). Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek ebbe a csoportba: *Trifolium arvense*, *Ononis spinosa*, *Euphorbia cyparissias*, *Eryngium campestre*, *Allium* spp., *Fragaria viridis*, *Salvia nemorosa*, *Poa angustifolia*. Láthatóan a specialista löszgyepfajok nem jelennek meg a listában, a pásztorok gyakran nem is ismerik őket (pl. a *Phlomis*-ról többen is tudják, hogy védett, nem szabad lekaszálni, de népi nevet nem tudtunk gyűjteni). A diplomások közel fele ismeri a partos szó hortobágyi jelentését, az ilyen helyek pásztorok számára való fontosságát, sokan használják is a szót (*ott kezdenek legeltetni* – Götz Csaba). A diplomások fele(!) csak folyó- vagy tópartra gondol, és a pusztán nem gondolja, hogy lenne ilyen élőhely. Van, akinek a padkatető már partos, másnak még nem (a pásztorok hasonlóan megoszlanak). A *Salvio-Festucetum* foltokra a legtöbben a löszgyep vagy löszhát kifejezést használják (ritkábban: löszpuszta, löszsztyepprét, lösz maradvány folt), a nagyon leromlott: löszlegelő. A porong (ritkán és

bizonytalanul: porond) kifejezést a diplomások kétharmada ismeri (néhányan nem hallották), általában kiemelkedést, löszhátat értenek alatta, máskor a jelentése *folyóártérből / mocsárból kiálló ármentes sziget / magaslat* (Biró Marianna, Csathó András, Deák J. Áron, Margóczi Katalin). Két esetben – néhány pásztorhoz hasonlóan(!) – vakszíkre értik (*kis kiterjedésű vakszík* – Dunka Béla / *kis lepusztult mélyedés*, a széki lile a pásztorok szerint: *az mindig a porong közepén lakik* – Aradi Csaba).

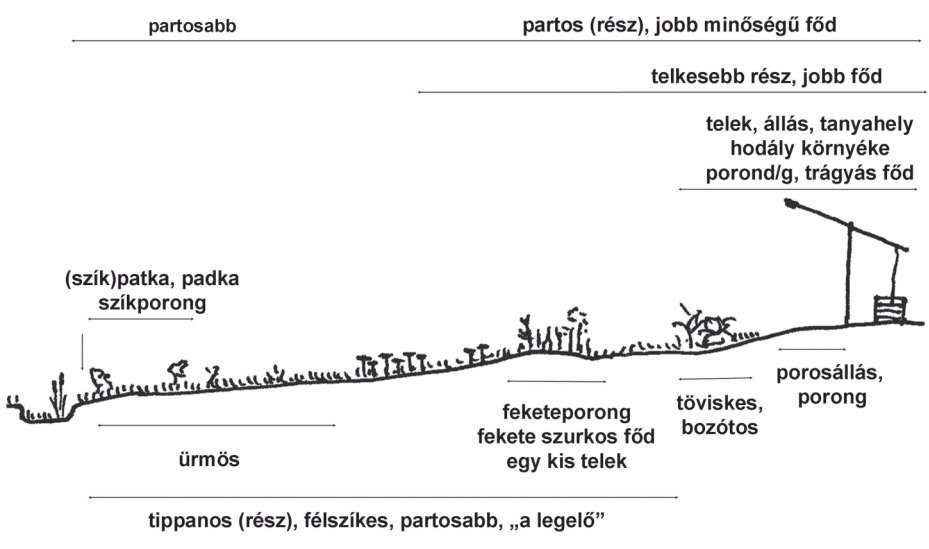

4. ábra A partos(abb) fődek élőhelyei a pásztorok nyelvén
Figure 4. Local names of dry habitats of the Hortobágy salt steppe.

Állások, telkek, hodályok környéke

A Hortobágy legmagasabb, mély talajvizű térszínein vannak az állások, hodályok, kutak. Ezek körül a növényzet felnyílt (vagy éppen magaskórós), degradált, olyan gyomfajok is előfordulnak, melyek a puszta többi részén nem találhatók meg. Ezen magaslatok állástól, hodálytól kissé távolabb eső részei ugyanakkor igen jó termőhelyű, dús növényzetű legelők. E magaslatokat a pásztorok **telek**nek, telkes helynek nevezik. A telek fontos tavaszi legelő, a gyepet trágyázni igazán csak ezeken a helyeken volt érdemes (síken, vízben a tárgya hatása sokkal kisebb). A telek szót mindenki ismeri, részben rokonértelmű szavak az állás, hodály körül, tanyahely, gazdag fődd, kövér, dudvás fődd, tanyakert, asszonyszarta fődd, hodálytelek, kúttelek, telekalja, felső fődd, hátas fődd, hátasabb rész, szállás hely, tippanos, vállafődd, part, legpartosabb rész. Jelentősen átfed a partos földdel, jobb földdel (bár annál a telek szűkebb jelentésű). A hát, domb, laponyag, halom a geomorfológiára utal, a telkességre közvetlenül nem. Olykor a közeli, partosabb síkes részek is beleférnek a telekbe, zömmel azonban csernozjom talajú magaslatok. A telket értik szántóföldre is. A telek pásztorok általi jellemzése: *a legjobb legelő, trágyát ott hagyja, bővül a telek, a trágyából jön ki a legelőbb a mező / követelték a Vöröscsillagban, aludjunk kint, mindig máshol kellett fektetni, úgy mondták, szaratni kellett, mondták az üdősebb pásztorok, régiek is így csinálták, valamit jelenthet* (a gyepnek) */ hodálytelek, kúttelek / a telket*

tavasszal kaszáljuk, nyáron porosállás / tavasszal a telek tartotta a jószágot / vegyes tippanos fű, erősebb főd vót, telkesítették / saját érdeke vót minden pásztornak, hogy 'szarjál magadnak legelőt!' / itt nincs síksav! Az állás teljesen növénytelen talajú állapota a **porosállás**. Jelentőségét az adja, hogy a port felverve a jószág védekezni tudott a csípő rovarok ellen. Pásztorok általi jellemzései: *gyepmentes terület, vastagon van a birkaszar / ott hever, szarik a birka, nyáron a nap szárítja, birka rúgja, poros lesz, férgek ellen jó / porosállás, ahol delelt, früstükölt, később arrébb, arrébb* (állítottuk, így lett árvagané a) *ganéjgyűjtéshez*. Termőhelyjellemzéskor említett mikroélőhelyei a telkeknek a **trágyadomb**, **trágyakazal**. Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek a telkes helyek csoportjába: *Lolium perenne*, *Hordeum* spp., *Carduus acanthoides*, *Xanthium spinosum*, *Chenopodium hybridum*, *Chenopodium album*, *Bromus* spp., *Atriplex tatarica*, *Robinia pseudacacia*, *Malva neglecta* és *M. pusilla*, *Conium maculatum*. A telek hortobágyi jelentését a diplomás pusztajáróknak csak kb. fele ismeri. Néhányan hallották, de jelentését nem tudják, másra, pl. városiak nyaralótelkeire gondolnak. Földrajzi nevekben is ismert (Karcag-telek, Derzsi-telek, Telekháza). A nagyobb telkek peremein gazdagabb fajkészletű löszgyepek is fennmaradhattak. A porosállás szót nem kérdeztük, és spontán sem került elő.

Bozótos, cserjés, facsoport és erdő

A Hortobágy nem legelt „sarkaiban" (telkesebb talajú helyek kevésbé járt részein, erdőszéleken, árokpartokon, de nem legeltetett laposakban is) felszaporodhatnak a magasabb, kórósabb, dudvásabb fajok, sűrű foltokat formálva. Ezek neve: **bozótos**. A pásztorok szerint növényzetük részben lágyszárú, részben fásszárú, a terület nem legelt, elhagyott, benőtt, nehéz benne járni. A kifejezést mindenki ismeri. Pásztorok általi jellemzései: *nagy gaz / vad növények vannak, elbozótosodik / avaros, náddal, nincs letakarítva / elcsapott terület, se nem kaszálják, se nem művelik, elhanyagolt / gilly-gally, kórós rész, kökény, vadrózsa / mindig olyan szőrös az a főd, nem kopaszodik le, tövisk, fű / a gaz!"* Hasonló helyeket jellemeznek az alábbiak: *ugaron hagyott legelőn, kezeletlen területeken / régi/ lebontott/elhagyott tanyahelyen*. A **gurdinyos** szó ritkán került elő, mezei aszattal sűrűn benőtt területet jelent. A **töviskes** helyek elhagyott, magaskórós területek szúrós lágyszárú fajok (ritkábban szúrós bokrok) uralmával. A töviskes olykor földrajzi név (Töviskes). Pásztorok általi jellemzései: *betöviskesedett ez a hely / ugarfődekbe, elcsapják, azon szeret a jószág, aszottrózsa, aszott* (Cirsium arvense)*, folyófű* (Convolvulus)*, porcsiny / szamártövisk, porondokon / szúr, aszott, ahun összefüggően egybe van, ha gyengén levágják, úgy eszi a birka / a legelő tele van töviskes bozóttal, cserjével*. A **bokros** ritkábban használt és bizonytalanabb jelentésű szó, lehet lágyszárú és fásszárú növényzet egyaránt. Gyakran egyezik a bozótossal (egyszer ritkább növényzetű). Nem sokan ismerik. Máskor egy növényegyedre vonatkozik (*egy szál töve van, olyan bokros*). Pásztorok általi jellemzései: *kökény, szélhajtótövisk / gazos, mint a bozótos / kisebb erdőség / fűzfabokros / a legelő bokros, mindenféle van benne*. A **cserjés** általában fásszárú terület, akár kisebb fákkal is, nem erdő, ritkán lágyszárúakra értik. Többen nem ismerik, illetve csak a hegyekben vagy a Tisza-mentén tudnak ilyenről. Ritkán megegyezik a bokrossal, bozótossal. Pásztorok általi jellemzései: *fás, nem egész fa, kis apró / fajövéses / inkább fák, apró*. A diplomások szintén mind ismerik a bozótos szót. A tudomány nem használja, élőhely nincs róla elnevezve. Fás- vagy lágyszárú (valakinek kizárólag fás), szúrós, sűrű, nehezen

járható növényzetet jelent. Egyesek tudják, hogy a pásztorok töviskesre, *Eryngium*-osra, gyomos magaskórósra értik. A töviskest sajnos nem kérdeztük (a botanikusok leginkább kökényes-galagonyás-vadrózsás cserjésre használják; Kovács Gábor szerint *Ononis-os, Eryngium-os* (népi neve) *bógáncsos terület*). A bokros átjárhatóbb, nem szúrós, fásszárú növényzet, többek szerint a bozótossal egyezik. A cserjés a bokros szinonímja, annak hivatalos változata.

A Hortobágyon kevés az erdő, ezek zöme is ültetett, néhány természetesebb erdő csak a nyugati peremeken fordul elő. Emiatt az **erdő**kkel kapcsolatos élőhelyi kifejezések ritkák: *erdőben / erdős részen / erdősávban / erdőszéleken*. Több fafajnál megjegyzik, hogy csak ültetve fordul elő (*ahová ültetik / ültetve / magától nem nő*).

Utak mente, árokpartok, mezsgyék

Fontos elemei a hortobágyi tájnak az **utak**, **árokpartok**. A síket nem tűrő, de a zavarást, bolygatást jól elviselő löszgyepi vagy generalista vagy gyomfajok fontos termőhelyei. Sok löszgyepi faj valójában nem a löszgyepeken, hanem e másodlagos élőhelyeken kerül a pásztorok szeme elé. Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek ebbe a csoportba: *Polygonum aviculare*, *Artemisia absynthium*, *Cardaria draba*, *Plantago* spp., *Artemisia vulgaris*, *Arctium* spp., *Conyza canadensis*, *Melilotus* spp., *Prunus spinosa*, *Rosa canina*, *Rubus caesius*, *Urtica dioica*, *Sambucus nigra*. A pásztorok a következő kifejezéseket használták: *árokoldal, kanálisszél/part, csatorna- és gátoldal, csatornapart, vasútódalban, útfeleken/útfélen, dűlőutakon, agyontaposott útfeleken, szíkes utak mentén, ahol azelőtt jártak, út mellett, járt fődeken, utakon, útmentén, útszélen, árkos mozgatott fődön*. Hasonló élőhely a **gazos mezsgye** is, bár e kifejezést már kevesen ismerik [*itt az ín fődem, idáig, nem takarította* (a két szántó közti keskeny sávot)]. Hívják **ösvény**nek is (*két főd között 30 cm ösvény, elválasztó ösvény, tarack vót, II. világháborúig*). A **gyepű** szó már nem ismert. A diplomások közül a gazos mezsgye kifejezést legtöbben ismerik, de nem a fenti értelemben használják, hanem útmenti, szántószéli gazos gyepre gondolnak. A gyepű szónak csak történelmi jelentését ismerik (*az ország gyepűje*), hortobágyit nem (kivéve: *itt a neve gerád, a várost övező zártkerteket övezi, 5–10 m széles, bokros, lícium, árokszilva* – Csizi István).

Szántóterületek és települések élőhelyei

A pásztorok által ismert növényfajok egy jelentős része nem a természetes élőhelyeken fordul elő, hanem szántókon, ugarokon és településeken (5. ábra). **Szántó**k kapcsán a következő kifejezéseket hallottuk: *szántófődeken / szántókon / vetés területeken / termőfődön / vetett helyen / szántásban / kultúrfődön / vetések közt*. Egyes termesztett fajokat kiemelten kezelnek: *búza közt / búzában / búza véginél / búzafődön / vetésekben / kukoricaközt / tengeri közt / kapásnövények közt / lucernában, lucernafődeken / kiöregedett lucernában / öreg lucernafődön*. A **belvizes szántó**k kapcsán említették az alábbi termőhelyeket: *vizes szántófődeken, ahol megáll a víz, kimegyen a vetés / ahol kiveri a víz a vetést / víznyomta helyeken / vadszíkfüves búza*. Egyes fajok a **szántók szélében** (*szántófődszéleken / fődek véginél / szántók szélében / vetés szélén*) vagy a **tarló**kon jellemzőek (*tarlón / tallón / aratás után búzafődön / búza után*). Amikor egy-egy faj termőhelyére kérdeztünk rá, az alábbi fajok kerültek a szántók, ugarok csoportjába: *Echinochloa*

crus-galli, *Aristolochia clematitis*, *Consolida regalis*, *Lactuca serriola*, *Sonchus* spp., *Lathyrus tuberosus*, *Xanthium italicum*, *Capsella bursa-pastoris*, *Cuscuta* spp, *Datura stramonium*, *Cirsium arvense*, *Centaurea cyanus*, *Amaranthus retroflexus*, *Amaranthus albus*, *Elymus repens*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Papaver rhoeas*, *Setaria* spp., *Adonis aestivalis*, *Agrostemma githago*, *Stachys annua*, *Tripleurospermum perforatum* (*Matricaria inodora*), *Convolvulus arvensis*, *Hibiscus trionum*. Az **ugar**ok és **parlag**ok fontos legelők (*ugarfődön / pallagon / pallaghelyen / elhagyott fődön / ugar részen / parlagfődön, ahol nem szántják / műveletlen fődeken / ugaros helyen / elcsapott szántófődeken / tárcsázott helyeken / pihentetett főd / legelőn, ahol fel vót törve / feltört fődön, ugaron / ugaros, feltört főd*). További agrárélőhelyek: **rizsfőd**eken / rizsában / **vetett fű** / **öntözött mező** / **szőlő** / **gyümölcsös**. A **település**ek kapcsán az alábbi kifejezések kerültek elő: *házaknál / udvarban / benti növény / ház előtt / ház mellett / ázott fődeken / kertben / kerítés mellett/ töve / temetőben / elhagyott temetőrészeken / utcán / faluban*.

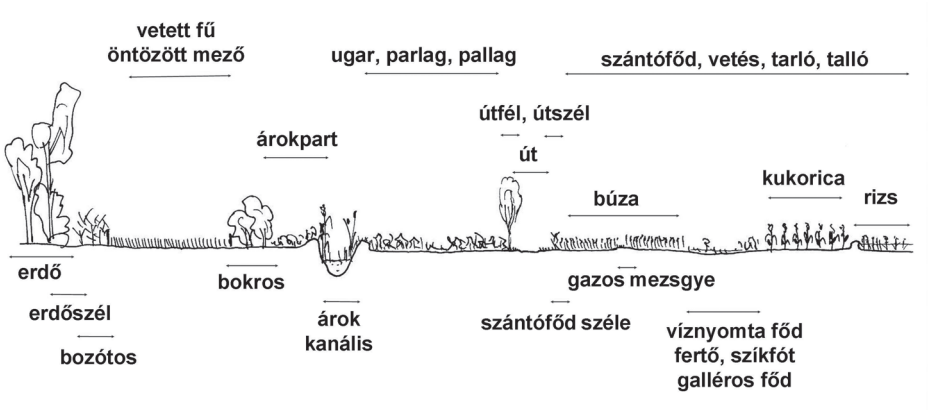

5. ábra A kultúrtáj élőhelyei a pásztorok nyelvén
Figure 5. Local names of agricultural habitats of the Hortobágy salt steppe.

Az előbbieknél átfogóbb növényzeti-élőhelyi-táji kifejezések

A hortobágyi pásztoroknak vannak olyan kifejezéseik, amelyek az egész tájra, a teljes hortobágyi növényzetre, de legalábbis a gyepekre összességében vonatkoznak.

A **róna** maga a hortobágyi pusztaság, a puszta teljes egészében, a „semmi" (*a messzesíg, a hortobágyi róna / kietlenség, végtelen rónaság /mit nekem Te zordon Kárpátoknak / a pestiek lejönnek a semmit megnézni*). A szó részben az irodalomból származhat (*Petőfi is írta*), bár az eredet valójában kérdéses, hiszen ez a jelentés ugyanúgy nyílt területet jelent, mint a róna más jelentései (nádtalan mocsár, tisztás, TSZ-rónázás, azaz tanyák, fasorok, dűlők eltüntetése). Néhányan nem ismerik a róna szót vagy bizonytalanok vagy csak hallották. A diplomások szintén a fenti jelentéseket ismerik (a 'tágas pusztaságon' kívül a mezőgazdálkodásban használtakat is). Néhányan nem használják. Többen jelzik, hogy van új és régi jelentése (utóbbi pl. a mocsár tisztása). A **puszta** a pásztorok számára az élettér (pl. *valamikor a puszta élt /* (a fiatalok) *mán nem szeretik a pusztai életet / pusztai őszirózsa*). Sajnos szisztematikusan nem kérdeztük jelentését. Magát a pusztát hívják ugyan **Hortobágy**nak, de ha a Hortobágy jön szóba, inkább az egyes puszták és

települések neveit említik (pl. Szelencésen, Pentezugban, Mátán). Mások még tartják, hogy a debreceniek által egykor birtokolt terület a Hortobágy (pl. a nagyivániak szerint a Nagyiváni-puszta nem a Hortobágy része). A Hortobágy szó kapcsán talán már senki sem értelmezi ezt csak a folyóra, pusztákat is értenek alatta (vö. a Hortobágy, mint a teljes pusztaterületet jelentő szó XIX. századi fejlemény, Ecsedi 1914). De termőhelyjellemzéskor a tavirózsa és vízitök taxonoknál előkerül, hogy a *Hortobágyba*, de más mocsári fajoknál is (*a Hortobágyaljban / a Hortobágy alatt*). A diplomások számára a puszta a nagy kiterjedésű, nyílt, fátlan, jellemzően rövidfüvű és aszálysújtotta legelőtáj. Egyesek a pusztai nagyobb mocsarakat is beleértik a puszta fogalmába, mások nem. Ha erdők is vannak, megjelenik az *erdőspuszta* kifejezés is.

A **gyep** szintén egy általános jelentésű szó, leginkább a rövidebb füvű, veresnadrág csenkeszes legelőket, de részben a kaszálható réteket is magába foglalja, maga a hortobágyi legelő (*ősgyep, tippanfélék, meg a lapos… / tippan, legelőfű, árokfű, legelőkön van a gyep / a Hortobágy! de lehet ott tízfajta mező!*). Néhány pásztor a gyep szót ismeri, de jelentését nem. A **legelő** maga a gyepterület, ahol legeltetnek, kaszálnak. Gyakran használják, külön nem kérdeztünk rá. A cickórós puszta esetében megfigyelhető, hogy önálló neve nincs, hanem mint a legelő egyik legfontosabb részét jellemzik: *nem tudunk nevet adni, nincs neve – ez a legelő! / jó legelő* (név nincs) / *jó legelő, sok tippan van / ilyen rendes…* (legelő). A **rét** szó egyik jelentése szintén hasonló (de csak Kunmadarason hallottuk így): a puszta, a legelő, mint terület általában (*az egész cakli-pakli / vegyes mező, ahol legel a jószág*). Máskor kaszálható, magasabb füvű, üde-vizes gyep vagy mocsár (lásd ott).

Itt említjük meg a **mező** szót, amely a hortobágyi pásztorok nyelvén a legelő, kaszáló földfeletti biomasszáját jelenti beleértve minden lágyszárú növényt (lásd Tikos 1950, 1951). Minden pásztor ismeri, és mindenki ezt érti alatta. A mindennapokban is gyakran használt szó. *Minden évszaknak megvolt a maga mezeje*: *tippanmező, bodorkamező, telekmező, savanyú mező, perjemező, vegyes mező, bundaszőr mező, laposi mező, eredeti vad mező / ez jó legelő, de idén rossz a mező* (a mező további változatait lásd Molnár és Hoffmann 2011c). A **széna** olykor a mező szinonímja, jelentheti a még lábon álló füvet is (*derékig ért a széna*). A diplomások közül alig néhányan ismerik a mezőnek ezt a hortobágyi jelentését, legtöbben dús füvű, kaszálható gyepet, máskor kultúrtájat, faluhatárt vagy szántót értenek alatta. Legtöbbek szerint a Hortobágy kapcsán a mező kifejezés nem is értelmezhető!

Egyes fajok oly mértékben elterjedtek a Hortobágyon, hogy egyedi termőhelyhez nem vagy nehezen kapcsolhatók. E fajoknál az alábbi kifejezések kerültek elő termőhely-jellemzésként: *mindenfele, **mindenütt**, sok helyen, akárhol, sokfelé, bárhol*.

Élőhelyekkel részben rokonítható további kifejezések

A **berek** szót a pásztorok nem ismerik, olykor talán vizes részt jelent (többször: Berekfürdő). A **budirkás** egy terület neve a Madarasi-pusztán: *az a neve, lapossas rész, őseink közül valaki elnevezte, megmaradt szájról-szájra* / *valami gazosabb valami, nagyobb gyep, sásos* (reggel tippant legelt, délután erre jött). Nem kapcsolták a bodorkához, pedig lehetne. Jelentését nem tudták. Bizonytalan jelentésű ritka kifejezések még a következők: **Labodás** (a földrajzi néven kívül: *keserűlapús rész, bojtorján, elhagyott tanyahely / öreg gulyástól hallottam*); **muharos** (*vizes fődön*); **parés** (*ezek a növények teremnek rajta, nem*

rossz főd); **Parajos** (földrajzi név, egyszer *parajos rész* – ismeretlen jelentéssel); **Pemetés** (*laposas hely, nem jelent semmit*); **tarackos gyep** (egyetlen adat); **Sóskás** (csak földrajzi névben). A **Rakottyás** és **Szittyós** szavak Karcagon földrajzi nevek (Örsi Zsolt szóbeli közlése), senki sem ismerte őket, növényhez nem kapcsolták.

A **hancsik**nak a zsombékos és a marikkal rakott főd „buckái" mellett (lásd fent) még több más jelentése is van, de mind valamiféle kupac, szinte mindig földből: hant a szántón, állat túrása, mezsgyejelző, dög. Néhányan nem ismerik a szót. Néhány további, talajjal kapcsolatos kifejezést is gyűjtöttünk. A szíkes talajok (gyepek és szántók) egyik összefoglaló neve a **fehér főd**. A **tarka főd** a szíkes és nem szíkes (fekete) talajok mozaikjára vonatkozik, ezt már érdemes lehet megszántani. A **galléros főd** jellegzetessége szintén a mozaikosság – egyik magyarázata szerint a fekete kabátra kihajló fehér gallér a névadás háttere (*itt egy fekete porong, ott szíkes, várjunk még a szántással*). A kifejezést sok pásztor nem ismeri, a diplomások közül is csak egy ember (*talajtípus-váltás* – Götz Csaba). Szintén mozaikos szíkesre vonatkozik a **bíbicbaszta főd** kifejezés, de ezt a legszíkesebb gyepekről szóló fejezet elején már tárgyaltuk. A **fecskeszaros főd** tapasztani volt jó. A **kutyaszaros főd** (Papp 2008) esetében egy bizonytalan adatunk van (*az is szík, de fekete*), a **macskaszaros főd**ről (Papp 2008) szintén csak egy adatunk van, pedig ezt is sokszor kérdeztük (*fekete főd, ragad, darabos, dombon, feketeszík, ha száraz, mint a cukor*). A **májas főd** egybe marad szántáskor. Elég sokan ismerik.

Nem élőhely, hanem **domborzatnevek** az alábbiak: laponyag, domb, halom, hát, zug, szeg, föld, part, szél stb. **Tájhasználatra** utaló nevek a járás, forduló, nyomás és páskum.

Megvitatás

Élőhelynevek

A hortobágyi pásztorok a hortobágyi és környéki táj minden egyes részéhez tudnak élőhelyi kifejezést kapcsolni (1. táblázat, 1–5. ábra). Vonatkozik ez a padkás szíkesekre, a homogénebb, olykor gyepjavított legelőkre, a mocsarakra és a kultúrtáj elemeire egyaránt. Általában igaz, hogy egy-egy élőhelyre sokféle nevet használnak, akár egy ember is többféle nevet tud ugyanarra a foltra mondani. Az élőhelyek beazonosítása – az átmenetek sokasága és a „típusos" változat megítélésének nehézsége miatt – nehezebb, mint a fajoké, ezért sokkal több az olyan név, amely többféle élőhelyre is vonatkozhat. Ez nem meglepő, hasonló a helyzet a vegetációkutatók között is (lásd részletesen Molnár 2011). A növényfajneveknél ezzel szemben sokkal ritkább, hogy egy fajnak több nevét is használja egy ember, és az egy fajhoz tartozó népi nevek száma is általában alacsonyabb (lásd Molnár és Hoffmann 2011a,b). Különösen sok (legalább 17-féle) szinonímja van a bíbicbaszta fődnek, talán mert napjainkban a szó jelentése pejoratív. Sok neve van ezenkívül a vakszíknek is (legalább 16-féle). A vakszík és a szíkfok szavak jelentésének nagyfokú átfedése is osztályozási nehézséget tükröz (bár a vakszík kapcsán gyakrabban kerül elő a kopárság, a szíkfoknál a vizesség).

Vannak nagyon speciális élőhelynevek, amelyek egyértelműen alföldi, sőt szíkestáji eredetűek (pl. *marikkal rakott főd, bíbicbaszta főd, vakszík, szíkfok, szíkpadka, szíkér*), és vannak olyanok, amelyek az alföldi táj általános elemei (pl. *lapos, hajlat, partos, telek*,

mocsár, ér). Vannak olyan nevek, amelyek elsőre igen általánosnak tűnhetnek, de hortobágyi jelentése meglepően pontos (ilyen pl. a *tocsogós*). Vannak olyanok is, amelyek olykor adott élőhelyre vonatkoznak, máskor általában a legelőre (pl. a *kopár*, ami jelentheti a vakszíket, de a legelőt is: *abszolút kopár, le van járva a puszta* – Kocsis Attila). Vannak olyan élőhelynevek is, amelyeknek nem élőhelyi jelentése is él a tájban (pl. *kotús, hancsik*). Érdekes, hogy a *porong*-nak (eredetileg magaslat) van mélyedés jelentésű változata is, bár ezt gyakrabban *szíkporong(os)*-nak mondják. Vannak olyan nevek, amelyek élőhelyi jelentése onnan vehető bizonyosnak, hogy fajok termőhelyeként említik (pl. *búzafőd, útfél, ugar*).

A pásztorok „élőhely-osztályozása"

A pásztoroknak sajátos élőhely-osztályozási rendszere van. A pásztorok világképében központi helyet foglal el a veresnadrág csenkeszes legelő, amit ők *tippanos*-nak neveznek. Az *Artemisio-Festucetum* neve *ürmös*, de ezt a nevet ritkán használják. A cickórós legelőnek nincs külön neve, leggyakrabban egyszerűen *legelő*. A veresnadrág csenkeszes gyepek és az ennél magasabb térszínek neve a *part(os rész)*, a nem szíkes talajúaké a *telek, telkes hely*. A jobb minőségű csenkeszesektől lejjebb fekvő (és nem réti-mocsári jellegű) részek összefoglaló neve a *szíkes, szíkes főd, bíbicbaszta főd, szíkfótos*. Ennek sok részletét, változatát is elkülönítik (pl. *vakszík, szíkfok, erek, marikkal rakott főd*). A vizes élőhelyek általános neve a *lapos*, ezen belül megkülönböztetnek *zsombikost, laposszílt, mocsarat* és a különféle fajok uralta foltokat (pl. *nádas, komócsinos, csattogós*).

Láthatóan eltérő térléptékre vonatkoznak az egyes élőhelynevek. Többé-kevésbé a botanikai növénytársulás léptékéhez tartozik a *tippanos, ürmös, nádas*, már inkább vegetációmozaikra vonatkozik a *lapos* és a *szíkfok*, míg a puszta még nagyobb részét fogja át a *szíkes főd, bíbicbaszta főd* és nyilván a *legelő, gyep* kifejezés. Az előbbiekkel összevetve mikroélőhelynek tekinthető pl. a *zsombik tetején, trágyakazal tövibe, nádon* és a *fa tövibe* kifejezés.

Míg a botanikusok a veresnadrág csenkeszes gyepeket ürmösökre és cickórósokra osztják, a pásztorok inkább a gyep sűrűsége, biomasszája alapján osztják őket két részre (a jobb legelők a *partos, tippanos* kategóriába kerülnek, míg a szíkesebb ürmöspuszták a *kopár legelő / ez már igazi szík / bíbicbaszta főd* „kategóriába"). A *marikkal rakott főd* nem vált tudományos növényzeti fogalommá, a Hortobágyot járó botanikusok közül is kevesen használják rendszeresen (a *bíbicbaszta főd* – vagy annak akár finomított változata – szintén nem jelenik meg a botanikai irodalomban, helyette a hasonló jelentésű, de nem népi eredetű *száraz szikesek* kifejezést használják néhányan, vö. Kovács 1988).

Vannak kifejezések, amelyek esetében nem egyértelmű, hogy a szíkes zonáció mely tagjaira terjed ki a jelentése (pl. *partos*-e a szíkpadka teteji nyíltabb ürmös gyep, a *bíbicbaszta főd*-be bele tartozik-e a legszárazabb réti zóna, illetve a zártabb tippanos).

A botanikusok számára kiemelt jelentőségűek a löszsztyepprétek. A pásztoroknak nincs külön szavuk erre az élőhelyre, talán mert a Hortobágy nagy területein már csak igen leromlott, kevésbé karakteres állományaik találhatók (olykor még ezekből is kevés van). A gyűjtött kifejezések (*egy kis telek, vegyes rész, fekete porong, fekete szurkos főd*) találóak, de más, nem szíkes területek szavaiból képződtek.

Az élőhelyek pásztorok általi jellemzése

A botanikusok leginkább fajösszetételük alapján határozzák meg az egyes vegetációtípusokat. Ez a pásztorokra nem jellemző. A legtöbb élőhely esetében a síkesség (pl. *síkfok, vakszík*), vizesség (pl. *locsogós, vizenyős*), a puszta átlagához viszonyított magasság (pl. *partos, aljas*) a felszín morfológiája (pl. *padka, zsombikos*), a tájhasználat (pl. *legelő*), a gyep záródottsága (pl. *kopár, síkfok*), az átjárhatóság (pl. *bozót, töviskes*) vagy ezek kombinációja a legfontosabb jellemző, bár növényfajokat is rendszeresen említenek a jellemzések során (leginkább a vizes élőhelyeken, legritkábban a legszíkesebbeknél). A gyűjtött növénynév-alapú élőhelynevek (*nádas, gyíkínyes, kákás, komócsinos, csattogós, sásos, fenyeres, perjés, pipaszúrkálós, csetkákás, ürmös, tippanos*) általában ritkán használtak (leggyakrabban talán a *nádas*, *kákás* és *tippanos*). Egészen meglepő volt, hogy a botanikusok számára oly fontos és egyedi vakszík, síkfok és síkér élőhelyek fajai a pásztorok által alig ismertek (lásd Molnár és Hoffmann 2011a,b), és élőhelyjellemzéskor is ritkán kerülnek elő. A kamilla (*szík(i)fű*) ugyan általánosan ismert, de a *Camphorosma* és a *Puccinellia* már leginkább csak látásból, a *Plantago tenuiflora*, *Pholiurus pannonicus* és *Myosurus minimus* már úgy sem.

Az agrártájban a termesztett növény (pl. *búzában, tengeri közt*), a művelés módja (pl. *szántó, parlag, ugar, vetett gyep*), a vonalas objektumokhoz képesti helyzet (pl. *útfél, szántó széle, árokpart*), vagy a fás, magaskórós növényzet (pl. *bozótos, erdő*), ritkábban a vizesség (pl. *víznyomta (szántó) főd*) a meghatározó. Megfigyelhető, hogy a löszgyepek generalista és gyomfajait jobban kötik a csernozjom talajú útfelekhez, árokpartokhoz, mint a pusztai löszgyepekhez (a specialista fajaikat pedig – ritkaságuk miatt – alig ismerik). Többször kerültek elő olyan termőhelyi kifejezések, amelyek a terület használat alóli felhagyására utaltak (*ahun jószág nincs / elhagyott területeken / félreeső helyeken / kezeletlen területeken / ugaron hagyott legelőn*).

Az egyes növényfajokat a pásztorok termőhelyjellemzései alapján táblázatba rendeztük (2. táblázat). Így megkaptuk, hogy a pásztorok mely fajokat mely élőhelyekhez tartozónak tartanak. Az eredmények meglepően egyeznek a cönológiai besorolással. Jól jellemzik a kettős (többes) termőhelyi optimumú fajokat is (pl. *Persicaria* spp., *Rumex* spp.). Megjegyezzük, hogy több élőhelynév csak a termőhelyjellemzések között került elő (pl. *útfél, árokpart*), ugyanakkor bizonyos élőhelyek (főleg a legszíkesebb részek) nevei alig kerültek elő a termőhelyjellemzéseknél (az előkerültek: *síkesen, síkekben, síken, síkfokokban, síkes fődben, marikkal rakott fődeken, síkes-sós részeken, ahol olyan tisztán síkes, az igazi síkes helyen*).

A tudományos és népi élőhelynevek viszonya

A síkesekkel foglalkozó botanikusok és talajtanosok sok kifejezést vettek át a népi „terminológiából". Az átvétel, megőrzés fontosságára már Ecsedi (1914) felhívta a figyelmet: *A különböző vízmedreket alakjának és rendeltetésének megfelelően nevezi a nép. Ez elnevezéseket meg kell tartanunk, mert találóak, másfelől évszázados használatuknál fogva nehéz lenne helyettük újat bevinni*. A síkesek legfontosabb jellegzetességeire valóban a mai napig népi vagy népi eredetű kifejezéseket használunk. Népi átvételek például a következők (zárójelbe az első ismert megjelenési időt írtuk, bár megjegyezzük, hogy csupán 84 cikk áttanulmányozása alapján adjuk meg ezen adatokat, így „legjobb tudásunk

szerintinek" értelmezendők – a részletes hivatkozásokat lásd in Molnár 2011): *szík, szék, szikes tó* (1839), *szíkes, székes, szíkes talaj* (1840), *vakszík, vakszik* (1861), *szíkfok* (1894), *szikpadka* (1902), *padkás szik* (1902), *szíkér, marokkal rakott szík* (1914), *szíkpadkás* (1915), *szíkporond* (1927), *zsombíkos* (iszapzsombékosra értve, 1933). Vannak olyan kifejezések is, amelyek ugyan nem eredeti népi kifejezések (legalábbis eddig ezt nem sikerült adatokkal alátámasztanunk), de népi kifejezés(ek)ből képezték őket: pl. *padkás szik* (1902), *szikes lapos* (1902), *szikes mocsár* (1913), *szikespuszta* (az egész pusztára értve, 1915), *szíkpadkás* (1915), *vörösnadrág csenkesz-gyep* (1921), *sziklanka* (1926), *szikfenék* (1969), *sziki rét* (1964), *ürmöspuszta* (1969), *szikpadkagyep* (1965).

A népi nevek ilyen nagyszámú átvétele mellett meglepő, hogy a mai pusztajáró diplomások sok népi kifejezést csak részben ismernek: jól ismerik a *lapost, porongot, zsombikost*, csak kb. a megkérdezettek fele ismeri a *marikkal rakott fődet, mezőt, partost, tippanost, locsogó(s)t, telkes fődet, kopogó(s)t, fertőt, aljas fődet, hancsikot, szíkkótyványt* (és rokonait) és alig néhányan a *bíbicbaszta fődet, perjést, csattogóst, fenyerest, galléros fődet* és *gazos mezsgyét*. De a pásztorok sem ismerik a tájban élő összes népi nevet! Nem minden pásztor ismeri pl. a *mocsár* és *ér* kifejezést, a *csáté(s)t, fertőt, tocsogót, perjést, csetkákást, bíbicbaszta fődet, tippanost, marikkal rakott fődet, porongot, cserjést, rónát* és csak kevesen pl. a *galléros fődet, komócsinost, szíkporongost, szíkácsost, dobogószíket*. Meglepő módon a *szíkfokot* és a *vakszíket* sem ismeri a pásztorok kb. negyede (az élőhelyet ismerik, csak más kifejezést használnak rá), illetve néhányan a *patka* szót sem hallották. Alig találtuk már meg egyes szavak régi jelentését (pl. *róna, rét, kadarcs*). A pásztorok ajkán kihalt névnek tartjuk a *gyepűt, szettyényest, berket, rakottyást* és *szitytyóst* (földrajzi névként maradtak fenn). Vannak olyan helyi hortobágyi népi élőhelynevek, amelyeket egyes pásztorok a Hortobágyhoz nem kapcsolnak (pl. *fertő*).

Néhány nyelvi, hangalaki jelenség

A hortobágyi pásztorok szinte kivétel nélkül (kb. 98%-ban) hosszú í-vel ejtik a síket, síkest stb. Hasonlóan tesz a hortobágyi születésű puszta-járó diplomások egy része is. Ezzel éles ellentétben a mai tudományos munkákban szinte kizárólag a rövid i-s alakot találjuk. Történeti vizsgálataink (Molnár 2011) azt mutatják, hogy a talajtanosok zömmel már a 19. században átálltak a rövid i-re, ezt a gyepgazdászok és a talajtanosokkal együttdolgozó botanikusok, majd az 1940-es évek körül a többi botanikus is követte. Érdekes, hogy pl. Magyar (1928) és Tikos (1950, 1951) vegyesen használja a két változatot, elsősorban a népnyelvi alakokat írják hosszú í-vel (pl. *vakszík, szíkporond, szíkpadka, szíkfok*), Moesz (1926) pedig csak a *szikesedés* kifejezés kapcsán használja a rövid i-t. Nem tudjuk, hogy a 20-as években a talajtanosok között miért voltak olyanok, akik dolgozataikban 10–20%-ban még használtak hosszú í-t is. Napjainkban egyébként a helyesírási szabályzat az irodalmi nyelvben nem tartja helyesnek a hosszú í használatát (Deme és Fábián 1988). Sajnos a rövidülés szaknyelvi okait nem ismerjük (a köznyelvben megfigyelhető egy hasonló folyamat, pl. a (tojás)szík és a síkvíz í-jének rövidülése, talán ez az egyik oka a szaknyelvi változásnak). Mivel azonban a hortobágyi (és talán a szélesebb tiszántúli) tájnyelv (értve ezalatt a tájban nevelkedett kutatók, természetvédők egy részét is) a hosszú í-t használja, indokoltnak tartjuk, hogy mi is ezt tegyük, és másokat is a hosszú í-s változatok használatára buzdítsunk (hozzátéve, hogy a magyarországi síkesek nagyobb része e tájegységben található).

A tudományban nyilván a pontosítás miatt terjedt el a marokkal rakott szik (a marikkal rakott föd helyett). Számunkra meglepő volt a *lapossas* alak, valamint a *lapos* többesszámaként a *laposak*.

Kitekintés

Eredményeink bizonyították, hogy hazánk területén (hasonlóan Gyimeshez, Babai és Molnár 2009) még megtalálható egy, a tudománytól jórészt független népi növényzeti tudás. Bár a tudás eróziója látványos, érdemes lenne minél több tájban összegyűjteni a még fellelhető neveket és a hozzájuk kapcsolódó tudást. Sajnos hiába folyt Magyarországon igen alapos tájnyelvi gyűjtés, a tájszótárakban a magyar népi növényzeti neveknek csak töredéke található meg, és ezek meghatározása is igen gyakran túl általános (pl. rekettyés: vizes, mocsaras terület), sőt nem ritkán botanikailag téves. Tapasztalatunk szerint csak tájismerő botanikusok tudják e tudást részleteiben és kellő pontossággal összegyűjteni. Egy-egy faluban szerencsére még napjainkban is legalább 5–20 olyan ember él, akik együttesen még jelentős részét őrzik ennek a hagyományos ökológiai tudásnak.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm a hortobágyi pásztoroknak, hogy megosztották velem tudásukat, valamint Kovács Gábornak, Babai Dánielnek és az ismeretlen lektoroknak a kézirat korábbi változatához fűzött megjegyzéseiket, a 29 diplomás Hortobágyjáró kollégának pedig, hogy interjúikkal segítették rekonstruálni az egyes kifejezések mai elterjedtségét.

IRODALOM – REFERENCES

Andrásfalvy B. 1973: A Sárköz és a környező Duna menti települések ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználatai a szabályozás előtt. *Vízügyi Történeti Füzetek* 6., Budapest, OVH.

Andrásfalvy B. 2007: *A Duna mente népének ártéri gazdálkodása*. Ekvilibrium, Budapest.

Babai D., Molnár Zs. 2009: Népi növényzetismeret Gyimesben II.: termőhely- és élőhelyismeret. *Botanikai Közlemények* 96: 145–173.

Blackstock, M. D., McAllister, R. 2004: First nations perspectives on the grasslands of the interior of British Columbia. *Journal of Ecological Anthropology* 8: 24–46.

Casagrande, D. G. 2004: Conceptions of primary forest in a Tzeltal Maya community: implications for conservation. *Human Organization* 63: 189–292.

Deme L., Fábián P. 1988: *Helyesírási kéziszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Ecsedi I. 1914: *A Hortobágy puszta élete.* Debreczen Szab. Kir. Város Könyvnyomda-vállalata, Debrecen.

Gub J. 1996: *Erdő-mező növényei a Sóvidéken*. Korond, Firtos Művelődési Intézet.

Györffy I. 1922: *Nagykunsági krónika*. Karcag.

Halme, K. J., Bodmer, R. E. 2007: Correspondence between Scientific and Traditional Ecological Knowledge: Rain Forest Classification by the Non-indigenous Riberenos in Peruvian Amazonia. *Biodiversity and Conservation* 16: 1785–1801.

Herman O. 1914: *A magyar pásztorok nyelvkincse*. Budapest.

Hernandez-Stefanoni, J. L., Pineda, J. B., Valdes-Valadez 2006: Comparing the use of indigenous knowledge with classification and ordination techniques for assessing the species composition and structure of vegetation in a tropical forest. *Environmental Management* 37: 686–702.

Huntingdon, H. P. 2000: Using Traditional Ecological Knowledge in Science: Methods and Applications. *Ecological Applications* 10: 1270-1274.

Johnson, L. M., Hunn, E. S. 2010: *Landscape ethnoecology. Concepts of Biotic and Physical Space.* Berghahn Books, New York, Oxford.

Karácsony Sándor 1939: *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja*. Exodus, Budapest.

Magyar P. 1928: Adatok a Hortobágy növényszociológiai és geobotanikai viszonyaihoz. *Erdészeti Kísérletek* 30: 26–63.

Meilleur, B. 1986: Alluetain Ethnoecology and Traditional Economy: The Procurement and Production of Plant Resources in the Northern French Alps. PhD dolgozat, University of Washington.

Moesz G. 1926/1940: A Kiskunság és a Jászság szikes területeinek növényzete. *Acta Geobotanica Hungarica* 3: 100–115.

Molnár Zs. 2003: Tájtörténeti adatok a hazai szikesek növényzetének ismeretéhez. In: *Ohattól Farkas-szigetig. Ökológiai kultúra – ökológiai nevelés* (szerk.: Tóth A.). Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Alföldkutatásért Alapítvány, Budapest, Kisújszállás, pp. 71–95.

Molnár Zs. 2010: A helyi, úgynevezett népi ökológiai tudás lehetséges szerepe a biológiatanításban. *Mester és tanítvány* 2010(28): 57–63.

Molnár Zs. 2011: A hazai (elsősorban a tiszántúli szolonyec) szíkes növényzet magyar nyelvű tudományos szakszókincsének változása az elmúlt másfél évszázadban. *Kanitzia* (in press).

Molnár Zs., Babai D. 2009: Népi növényzetismeret Gyimesben I.: növénynevek, népi taxonómia, az egyéni és közösségi növényismeret. *Botanikai Közlemények* 96: 117–143.

Molnár Zs., Bartha S., Babai D. 2009: A népi növényzetismeret és az etnogobotanikai, ökológiai antropológiai megközelítés szerepe napjaink vegetáció- és tájkutatásában. *Botanikai Közlemények* 96: 95–116.

Molnár Zs., Hoffmann K. 2011a: A hortobágyi pásztorok növény- és növényzetismerete I.: szíkesek, rétek, mocsarak és löszgyepek növényei, valamint az őshonos fásszárúak és erdei lágyszárúak. *Déri Múzeum Évkönyve* (in press).

Molnár Zs., Hoffmann K. 2011b: A hortobágyi pásztorok növény- és növényzetismerete II.: a telkes helyek, útmezsgyék, csatornapartok és szántóföldek növényei, valamint a nem őshonos fásszárúak. *Déri Múzeum Évkönyve* (in press).

Molnár Zs., Hoffmann K. 2011c: A hortobágyi pásztorok növény- és növényzetismerete III.: élőhelytípusok és jellemzésük. *Déri Múzeum Évkönyve* (in press).

MunkhDalai, A. Z., Elles, B., Huiping, Z. 2007: Mongolian nomadic culture and ecological culture: on the ecological reconstruction in the agro-pastoral mosaic zone of Northern China. *Ecological Economics* 62: 19–26.

Paládi-Kovács A. 1979: *A magyar parasztság rétgazdálkodása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Papp J. 2008: *Hortobágy*. Magyar Néprajzi Könyvtár. Debrecen.

Péntek J., Szabó T. A. 1985: *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

Rab J. 2001: *Népi növényismeret a Gyergyói-medencében*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

Shepard, G., Yu, D. W., Lizarralde, M., Italiano, M. 2001: Rain Forest Habitat Classification among the Matsigenka of the Peruvian Amazon. *Journal of Ethnobiology* 21: 1–38.

Szabó T. A., Péntek J. 1976: *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Tikos B. 1950, 1951: Növénynevek a Hortobágyról. *Magyar Nyelvőr* 74: 368–371, 75: 268–272, 341–347, 425–431.

Torre-Cuadros, M. A., Ross, N. 2003: Secondary Biodiversity: Local Perceptions of Forest Habitats, the Case of Solferino, Quintana Roo, Mexico. *Journal of Ethnobiology* 23: 287–308.

Verlinden, A., Dayot, B. 2005: A comparison between indigenous environmental knowledge and a conventional vegetation analysis in north central Namibia. *Journal of Arid Environments* 62: 143–175.

Vinczeffy I. 2001. Pásztoroktól tanultam. *Agrártörténeti Füzetek* 9., Tessedik Sámuel Főiskola, Szarvas.

Vörös É. 2008: *A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai (szerk. Jakab L.), Debrecen.

Zoltai L. 1911: *Hortobágy*. Debrecen.

HABITAT KNOWLEDGE OF HERDSMEN IN THE HORTOBÁGY SALT STEPPE

Zs. Molnár

Institute of Ecology and Botany of the Hungarian Academy of Sciences
Vácrátót, Alkotmány u. 2-4., H-2163, Hungary
e-mail: molnar@botanika.hu

Accepted: 10 September 2011

Keywords: folk classification of habitats, folk habitat names and their descriptions, Pannonian salt steppe

Traditional ecological knowledge related to habitats is rarely collected in Hungary, or in other parts of Europe. Between 2008 and 2011, 78 hersdmen were interviewed. Local habitat names, knowledge on habitats (1543 records), and the habitat preferences of wild plant species (1432 records) were collected. Additionally 29 educated people working in the Hortobágy were interviewed for comparison (botanist, nature conservationist, ornithologist, agrarian engineer).

Herdsmen distinguish ca. 40 habitat types in the Hortobágy steppe. They can refer all parts of the landscape to one or more habitat types. Usually several or sometimes many (e.g. 17) synonymous names (name versions) could be collected to one habitat. Since habitats are more transitional in nature than species, in many cases definition of a habitat or a name is not precise. Some names are endemic to the Hortobágy, some are well-distributed in the lowland landscapes of Hungary. Herdsmen do not have a well defined habitat classification system. If we ask them to group habitats, three main "groups" emerge: 1. wet habitats (sometimes divided into deep water and shallow water habitats); 2. salty habitats and 3. more fertile (non-wet, non-salty) habitats at "higher" elevation (further from the ground water table). This later group is often divided into more or less fertile habitats. The last one (which is the most widespread type in the steppe) is often regarded as "the pasture" (this habitat is dominated by *Festuca pseudovina*). Habitats can refer to different spatial scales from habitat mosaics to micro habitats. The local names of the following species are used to name a habitat: wetness, salt content, fertility, elevation, dominant plant species, surface morphology, land-use, vegetation cover, passability and their combinations. The following species names are used in habitat names as well: *Phragmites australis*, *Typha* spp., *Schoenoplectus lacustris*, *Phalaris arundinacea*, *Bolboschoenus maritimus*, *Carex* spp., *Agrostis stolonifera*, *Alopecurus pratensis*, *Eleocharis palustris*, *Artemisia santonicum*, and *Festuca pseudovina*.

Though many scientific terms originate from folk names, educated people often do not know the other locally used expressions related to habitats. This can affect the efficiency of discussion on nature conservation management between herdsmen and nature conservationists/botanists.

1. táblázat
Table 1

A hortobágyi pásztorok által használt növényzeti, termőhelyi, élőhelyi nevek
és jelentésük (további részleteket lásd a szövegben)
Folk habitat names (and their description) used by herdsmen in the Hortobágy salt steppe
(1) Folk habitat names; (2) Hungarian equivalents

Népi élőhelynevek (1)	**Jelentésük (2)**
aljas föd, aljasabb föd, aljas rész	pusztai mocsár vagy rét, lapos vagy laposszél
állás	ahol a jószágok delelnek, éjszakáznak
árokoldal, árokszél, kanálisszél, csatornapart, vasútódal, útfél	árkok és utak menti gyepsávok, csatornák szélének mocsaras növényzete
bíbicbaszta föd, bíbicbóbás, bíbicbókás föd, bíbicrakta föd, bíbickopogó, bíbickocogó, bíbickocogtató, bíbicfészkes rész, bíbiclegelő, bíbickotyogó, bíbiczsombikos, bíbicfészek, bíbicfészkes rész, bíbicfutó terület, bíbiccsalta föd, bíbickergető	a puszta legszíkesebb részeinek összefoglaló neve, a szíkesebb ürmöspuszták, vakszíkek, szíkfokok, szíkerek, olykor csak a marokkal rakott szik
bíkalencsés	békalencse által benőtt vizes terület
bokros	lágy- és fásszárú növényzet, hasonló, de kevésbé sűrű, mint a bozótos
bozótos	sűrű, kórós, dudvás, zömmel lágyszárú növényzet
csatak	taposott és sáros, réties, mocsaras terület
csáté, csátés	laposok savanyúfüves része és szénája
csattogós	zsióka uralta mocsaras terület
cserjés	fásszárú terület, akár kisebb fákkal is, de nem erdő
csetkákás	1. csetkáka uralta vizes terület; 2. tavi káka uralta terület
dágvány	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
derék	lapos, talán több fenék közti összekötő szakasz
dobogó szík	vakszík
dudvás föd	trágyázott terület, gyakran telek
ér	1. keskeny szíkér, szíkfokszerű; 2. nagyobb mocsaras vízfolyás
erdő, erdősáv, erdőszél	erdő, erdősáv, erdőszél
falu, udvar, kert, utca	falu, udvar, kert, utca
fehér föd	1. szíkes terület általában, gyep és szántó is; 2. vakszík
fehér szík	vakszík
fekete porong	nem szíkes magaslat, löszgyep
feketeföd, fekete szurkos föd	nem szíkes talaj, löszgyep
felső föd	nem szíkes talaj, telek
fenék	lapos, talán inkább mocsarasabb, mint rétiesebb határozott mélyedés

1. táblázat folytatása
Contd Table 1

Népi élőhelynevek (1)	Jelentésük (2)
feneketlen	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
fenyeres	fehér tippan uralta réti növényzet
fertő(s)	a lapos szinonímja, mocsaras mélyedés gyepen vagy szántón
fosószík	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
gazos mezsgye	két szántó közti keskeny, nem szántott, füvesedett sáv
gyep	a rövidebb füvű legelők és a kaszálható rétek
gyíkínyes, gyékényes	keskeny- vagy széleslevelű gyékény uralta terület
hajlat(os)	pusztai mocsár vagy rét, lapos vagy laposszél
hancsik(os)	1. marikkal rakott főd; 2. zsombék(os)
hátas főd, hátasabb rész	telek, nem szíkes talajú magasabban fekvő terület
hínáros	hínárfajok uralta vizes élőhely
hodálytelek, kúttelek	hodály, ill. kút környéki telek terület
höpörcsikes	„kétmarékkal” rakott főd
juhászpatka	szíkpadka
juhászpatkás rész	padkás szíkes
juhpatka	szíkpadka
kadarcs	nagyobb mocsaras ér
kákás	tavi káka uralta mocsaras terület
kapros	sziki kocsord uralta magaskórós rét
kátyú, kátyús (talaj), szíkkátyú, szíkkátyás	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
komócsin(os)	pántlikafű uralta mocsaras terület
kopár	sótartalma és/vagy lelegeltetettsége miatt kis biomasszájú terület, gyenge, száraz legelő
kopárszík	vakszík
kopogó, kopogós (főd)	1. kopár legelő; 2. szíkfok, vakszík
kotú(s)	1. sáros, büdös, algás terület réten, mocsárban; 2. váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
kotymány, kotyvány, kocsványos	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
kuburc(os)	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
lapályos hely	pusztai mocsár vagy rét, lapos, laposszél

1. táblázat folytatása
Contd Table 1

Népi élőhelynevek (1)	**Jelentésük (2)**
lapos	mocsaras, réties pusztai mélyedés általános neve
lápos hely	mocsaras, vizenyős terület
laposas, lapossas	pusztai mocsár vagy rét, lapos, laposszél
laposszél	laposok parti zónájának rétje
legelő	maga a gyepterület, ahol legeltetnek, kaszálnak
ligetes, ligetek	mozaikos növényzetű terület, lehet padkás szíkes, löszgyepfoltos szíkespuszta, de mocsárfoltok is
locsogó(s), locsogó-tocsogó	rét, ahol a ritkásabb fű mellett a sekély víz is látszik
marikkal rakott fődd, marokkal/marékkal rakott fődd, marikkal rakott szík, marikkal rakott zsombík	1. miniatűr veresnadrágcsenkeszes „zsombékos” enyhe eróziós lejtőn; 2. szíkporongos, padkás szík (ritkán)
mező	a pusztai növényzet földfeletti része, ami legeltethető, kaszálható
mocsár	a lapos szinonímja, vízállásos terület
nádas, nád	nád uralta terület
ördögmocsár	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
ösvény	gazos mezsgye (két szántó közti keskeny, nem szántott, füvesedett sáv)
partos hely, partos fődd, part	a puszta legfelső, már nem szíkes talajú „emelete”
partosabb	szíkpadkák feletti, kevésbé szíkes, nem vizes terület
patka, padka	jellegzetes eróziós „lépcső” a szíkes pusztán, szíkpadka
patkás	eróziós „lépcsőkben” gazdag terület, ún. padkás szíkes
perjés	1. ecsetpázsitos rét; 2. vetett fű, telkes rész (ritkán)
pipaszúrkálós	ecsetpázsitos rét
pocsmány	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
pocsmány, posvány	taposott és sáros réties, mocsaras terület
pocsolya	mocsár, fertő
porong, porond	1. a partos fődnél is talán még magasabban fekvő terület; 2. szíkpadka
porosállás	állás teljesen növénytelen talajú állapota
puszta	a Hortobágy, mint táj, mint élettér
rét	1. a puszta kaszálható üdébb gyepje; 2. a puszta, a legelő teljes egészében; 3. mocsár
rétszél, rítszíl	mocsarak, laposok széle, általában réti növényzettel

1. táblázat folytatása
Contd Table 1

Népi élőhelynevek (1)	Jelentésük (2)
rizsföd	rizsföld
róna	1. maga a puszta, a messzeség, kietlenség, a végtelen rónaság; 2. nádtalan mocsár, állat áthajtásra alkalmas mocsárszakasz
sásos, sásas	sásfajok uralta mocsaras terület
siskás rész	savanyúfüvek uralta mocsaras terület
szállás hely	ahol a jószágok delelnek, éjszakáznak
szántó, vetésterület, termőföd, vetett hely, kultúrföd	szántóterület
szántók széle, földek vége	szántóföld széle
székes	szíkes terület, vakszík
székfót	1. váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt; 2. vakszík
szíkácsos	vakszíkes terület
szíkér	padkás szíkesek hosszabban elhúzódó keskeny erei, a szíkfok egyik változata
szíkes föd	általános összefoglaló név a nátrium-sók miatt kisebb termékenységű területekre
szíkfenék	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
szíkfok	1. vakszíkes, szíkfokos, szíkeres területek összefoglaló neve, egyféle gyephiány (fok); 2. váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
szíkfokos terület	padkás szíkes
szíkfoltos terület	padkás szíkes
szíkfót	szíkes folt, lehet szíkfok vagy vakszík, lehet gyepen vagy szántón
szíkfüves, kamillás	orvosi székfű uralta terület
szíkingovány	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
szíkkopasz rész	vakszíkfolt
szíkkopolya	vakszíkfolt
szíkkotú	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
szíkkotymány, szíkkotyma, szíkkotymán, szíkkotvány, szíkkótyvány, szíkocsmány	váratlanul süppedékeny, „feneketlen”, kiszáradóban lévő szíkfolt úton vagy gyepen
szíkközi föd	szíkpadkások padkatetői
síklaponyag	padkás szíkes (csak egy adat!)
síklyuk	vakszíkfolt

1. táblázat folytatása
Contd Table 1

Népi élőhelynevek (1)	**Jelentésük (2)**
szíkpad	szíkpadka
szíkpadkás, padkás szík	padkás terület vakszíkkel, szíkfokkal, a padkákon ürmöspusztával
szíkpart	szíkpadka pereme
szíkpatka	jellegzetes eróziós „lépcső” a szíkes pusztán
szíkporong	1. vakszík vagy szíkfok foltja; 2. szíkpadka teteje
szíkporongos	padkás szíkes terület
síksalátás	sóvirág uralta gyep
szíkteknő	vakszíkfolt
szíktető, szíkhát	szíkpadka teteje
szöcskeugrató	bíbicbaszta főd egyik szinonímja, gyenge legelő
szőlő és gyümölcsös	szőlő és gyümölcsös
szurkos főd	nem szíkes, fekete föld, szántó vagy löszgyep
tarka főd	szíkes (fehér) és nem szíkes (fekete) földek mozaikja
tarló, talló	learatott gabona meg nem szántott helye
telek	legmagasabb térszínű, nem szíkes, jó tápanyagellátottságú terület, jó legelő állások, hodályok, kutak körül, de szántóra is mondják
telekalja	a telek alsóbb zónája, általában gyengébb legelő, de a szíkeseknél még jobb
telkesebb főd	nem szíkes terület, de a teleknél gyengébb legelő
termőfőd	nem szíkes terület
tippanos	veresnadrág csenkesz (részben barázdált csenkesz) által uralt száraz, rövidfüvű legelő
tocsogó(s), tacsakos, tottyogós, totyogó-lotyogó, tócsogás	rét, ahol a ritkásabb fű mellett a sekély víz is látszik
töviskes	magaskórós, szúrós lágyszárú fajokból álló növényzet
ugar, parlag	elcsapott szántóföld gyomos fiatal gyepje
ürmös, ürömös	sziki üröm (olykor más ürmök) által uralt terület
vadszík	vakszík
vakszík	1. fehér szíkes foltok, (száraz) szíkfokok, gyepen vagy szántón; 2. bíbicbaszta főd szinonímja
vállafőd, vállas rész	1. telekföld; 2. padkás rész padkatetői
vegyes rész	nem szíkes terület kevert gyepje, löszgyep
vetett fű, öntözött mező	vetett gyep

1. táblázat folytatása
Contd Table 1

Népi élőhelynevek (1)	**Jelentésük (2)**
vizenyős hely, vizes terület	pusztai mocsár, lapos
vizes szántófőd, víznyomta hely	belvizes szántó
vízmosásos terület	padkás szíkes
zsombikos, zsombékos, zsombokos, zsombíkos, zsombikos lapos	iszapzsombékos lapos réti vagy mocsári növényzettel

2. táblázat
Table 2

Az egyes növényfajok termőhelyi hovatartozása a pásztorok szerint
A termőhelyadatok kódjai és jelentésük: 1. vízben, 2. laposokban (azaz mocsárban), 3. laposszéleken (azaz réteken), 4. legszíkesebb helyeken (azaz szíkfokon, vakszíken), 5. tippanos helyeken (azaz ürmös- vagy cickórós pusztán), 6. fekete porongon (azaz löszgyepben), 7. telken (azaz állások gyomnövényzetében), 8. útfeleken, árokpartokon, 9. szántókon, ugarokon, 10. településeken, 11. ültetvényekben, fasorokban, erdőkben.
Habitat preferences of species distinguised by herdsmen.
1. in water, 2. in marshes, 3. in meadows, 4. on most salty places, 5. in *Festuca pseudovina* dominated grasslands, 6. in loess steppe grasslands, 7. around sheepfolds, on very rich soils, 8. along road verges and ditches, 9. on arable fields and old-fields, 10. in settlements, 11. in woods, plantations, and tree lines

Fajnév (Species name)	**A pásztorok általi termőhelyadatok élőhelykódjai (Habitat preference given by herdsmen)**
Mélyebb vizek fajai, hínarak (Euhydrophitic species)	
Ceratophyllum spp. / *Myriophyllum* spp.	1 1 1 1
Nymphaea alba	1 1 1 1 1
Trapa natans	1 1 1 1 1 1 1 1 2
Lemna spp.	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 2 2
Nuphar lutea	1 1 1 1 2
Sparganium erectum	1 1 1 1 2 2
Typha angustifolia	1 1 1 1 1 1 2 2 2 2
Mocsarak fajai (Marsch plants)	
Typha latifolia	1 2 2 2 2 2 1 1 2 2
Bolboschoenus maritimus	1 2 2 2 1 2 2 2 2 2
Schoenoplectus lacustris	1 1 1 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 3
Carex spp. (magassások)	1 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
Glyceria maxima	1 2 2 3
Phalaris arundinacea	1 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 3
Iris pseudacorus	2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 3
Phragmites australis	1 2 2 2 2 2 2 2 3 3
Butomus umbellatus	2 2 2 2 3
Eleocharis palustris	2 2 2 2 2 2 2 2 3 3
Salix fragilis	1 1 2 2 2 2 2 2 3 8
Lythrum virgatum	2 2 2 2 2 2 3 3 3 3 3 3 8 8
Réti fajok (Meadow species)	
Agrostis stolonifera	1 2 2 2 2 2 2 2 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3
Alopecurus geniculatus	2 2 3 3 3 3 3 3 3 3
Alopecurus pratensis	2 2 2 2 2 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 5
Mentha spp.	3 3 3 3 3 4 5 6
Trifolium spp.	3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 3 5 5 5 5 5 6 6
Lotus spp.	3 3 3 3 3 3 3 5 6 6 7

2. táblázat folytatása
Contd Table 2

Fajnév (Species name)	A pásztorok általi termőhelyadatok élőhelykódjai (Habitat preference given by herdsmen)
Vakszíkek, szíkfokok fajai (Species of the most salty habitats)	
Puccinellia limosa	4 4
Camphorosma annua	4 4 4 4 5
Matricaria recutita	3 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 4 9 9 9 9
Gypsophila muralis	4 4 5 5
Ürmös- és cickórós puszták fajai (Species of *Festuca* grasslands)	
Poa bulbosa	3 3 4 5 5 5 5 7
Limonium gmelinii	3 4 5 5 5 5 5 5 5
Artemisia santonicum	4 4 4 5 5 5 5 5 5 5 5
Festuca pseudovina	4 4 4 4 5 5 5 5 5 5 6
Podospermum canum	3 5 5 5 5 5 6
Erophila verna	3 4 4 4 4 5 5 5 5 5 10
Ranunculus pedatus	3 3 3 3 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 5 6 6 6 8 10
Achillea spp.	3 3 3 4 5 5 5 5 5 5 5 5 5 6 6 6 6 6 6 6 7 8 9 9 9 10
Löszgyepek fajai (Loess steppe species)	
Trifolium arvense	5 5 6 6 6 6 6 8 9
Ononis spinosa	5 6 6 6 6 6 6 8 9
Euphorbia cyparissias	5 5 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 8 8 9 11
Eryngium campestre	6 5 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 8 8 9 11
Allium spp.	3 5 6 6 8 8 11
Trifolium arvense	9 3 5 6 6 8 8 9 11
Fragaria viridis	6 6 6 11
Salvia nemorosa	6 6 6 6 10 10
Poa angustifolia	3 5 6 6 6 6 6 6 6 6 8 9 9 11 11 11 11 11
Állások, telkes helyek fajai (Species of rich soils)	
Lolium perenne	3 5 6 6 7 3 7 7
Hordeum spp.	3 5 6 6 7 7 7 7 7 7 7 8
Carduus acanthoides	3 5 5 5 7 7 7 9 10
Xanthium spinosum	7 7 7 7 7 7 9 9
Chenopodium hybridum	7 7 7 7 7 7 7 7 8 8 9 10
Chenopodium album	7 7 7 7 7 8 8 9 9

2. táblázat folytatása
Contd Table 2

Fajnév (Species name)	A pásztorok általi termőhelyadatok élőhelykódjai (Habitat preference given by herdsmen)
Állások, telkes helyek fajai (Species of rich soils)	
Bromus spp.	4 5 6 7 7 7 7 7 7 7 7 8 8 8 9 9 9 9 9 9 11 11 11
Atriplex tatarica	7 7 7 7 7 7 7 7 7 8 8 9 9 9 9 10 10
Robinia pseudacacia	6 7 7 7 8 10 11
Malva neglecta és *M. pusilla*	5 7 7 7 7 7 7 8 8 8 9 9 10 10 11
Conium maculatum	7 7 7 7 7 8 9 9 10 10
Útszélek, árokpartok fajai (Species of road verges, ditches)	
Polygonum aviculare	4 4 4 5 5 7 7 7 7 7 7 7 7 8 8 8 8 8 8 8 8 8 8 9
Artemisia absynthium	2 7 8 8 8 8 8 9 9
Cardaria draba	5 5 5 7 7 8 8 8 8 8 8 9 9 9 9 9
Plantago spp.	5 7 8 8 8 8 8 8 8 9 10
Artemisia vulgaris	7 8 8 8 8 9
Arctium spp.	7 7 7 7 8 8 8 8 8 9 9 9 11
Conyza canadensis	7 8 8 8 9 9
Melilotus spp.	8 8 8 8 8 8 9 9 9 9
Prunus spinosa	8 8 8 8 8 8 8 8 9 11
Rosa canina	6 6 7 8 8 8 8 8 9 11 11 11
Rubus caesius	6 8 8 8 8 8 8 8 8 9 9 9 9 11 11
Urtica dioica	7 7 8 8 8 8 10 10 11
Sambucus nigra	8 8 8 8 10 10 10 11 11
Szántók fajai (Arable weeds)	
Echinochloa crus-galli	2 2 7 9 9 9 9 9 9 9 9
Aristolochia clematitis	2 5 6 7 8 9 9 9 9 9 10 10
Consolida regalis	5 5 8 8 8 9 9 9 9 9
Lactuca serriola és *Sonchus* spp.	3 6 6 7 7 9 9 9 9 9 9 10 10
Lathyrus tuberosus	3 6 8 8 8 8 8 9 9 9 9 9 9 9 9 10
Xanthium italicum	3 7 8 8 8 9 9 9 9 9 9 9 10
Capsella bursa-pastoris	5 7 7 7 8 8 8 8 8 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9
Cuscuta spp.	5 5 9 9 9 9 9 9 9 9 9
Datura stramonium	7 7 8 8 9 9 9 9 9 9 9 9
Cirsium arvense	5 7 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9
Centaurea cyanus	8 8 8 9 9 9 9 9 9 9
Amaranthus retroflexus	7 7 9 9 9 9 10 10
Amaranthus albus	8 8 9 9 9 9 9 9 9
Elymus repens	5 7 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 10 10 10

2. táblázat folytatása
Contd Table 2

Fajnév (Species name)	A pásztorok általi termőhelyadatok élőhelykódjai (Habitat preference given by herdsmen)
Szántók fajai (Arable weeds)	
Ambrosia artemisiifolia	8 9 9 9 9 9 9 9
Papaver rhoeas	8 9 9 9 9 9 9 9 9
Setaria spp.	8 8 9 9 9 9 9 9 9 10
Adonis aestivalis	9 9 9 9 9
Agrostemma githago	9 9 9 9 9 9 9 9
Stachys annua	9 9 9 9 9 9 9 9 9 9
Tripleuro perforatum (*M. inodora*)	9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9 9
Convolvulus arvensis	8 9 9 9 9 9 9 9 9 10 10
Hibiscus trionum	9 9 9 9 9 9 9 9 10
Települések fajai (Species of settlements)	
Taraxacum officinale	3 3 6 7 8 9 10 10 10 10 10 10
Stellaria media	3 7 7 8 9 10 10 10 10 11
Lycium barbarum	5 7 8 9 10 10 10 10 10
Solanum nigrum	7 8 8 8 9 9 10 10 10 10 10
Ailanthus altissima	7 7 8 8 10 10 10 11 11
Viola odorata	6 6 8 8 10 10 10 10 11 11 11
Urtica urens	7 7 7 10 10 10 10 10 10 11
Őshonos, de zömmel ültetett fák (Native, mostly planted tree species)	
Ulmus spp.	2 7 8 10 10 11 11 11 11
Fraxinus spp.	6 7 8 11 11 11 11 11
Pyrus pyraster	7 8 8 11 11 11 11
Populus alba, *P. canescens*	7 8 8 10 11 11 11 11
Quercus robur	6 10 10 11 11 11 11
Generalista fajok (Generalist species)	
Persicaria spp.	1 3 3 3 7 8 8 8 9 9
Cichorium intybus	3 5 5 5 6 7 7 8 8 8 9
Daucus carota	3 3 5 6 7 8 8 9 9 11
Vicia spp.	3 6 6 6 8 8 8 9 9 9
Rumex spp.	2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 3 3 5 7 7 7 8 8 8 9 9 9 9